

TANULMÁNYOK

PÓSÁN LÁSZLÓ

A NÉMET LOVAGREND ÉS A LENGYEL–LITVÁN ÁLLAM KÖZÖTTI „NAGY HÁBORÚ” (1409–1411)

A 600 évvel ezelőtti, 1410. július 15-én a poroszországi Grünwald, Tannenberg és Ludwigsdorf falvak alkotta háromszögben vívott nagy ütközetről, amelyben a Német Lovagrend súlyos vereséget szenvedett a lengyel–litván erőktől, a történetírás – politikai felhangoktól sem mentesen – már igen sokat írt.¹ Nem csoda, hiszen ez a csata – amit a kortársak is *magnus conflictus*nak neveztek – lényegében a háború összes többi eseményét elfedte, eljelentéktelenítette, így azok a történeti érdeklődés perifériájára szorultak. Jelen tanulmányunkban megpróbáljuk számba venni a háború kirobbanásához vezető körülményeket, okokat, s a grünwaldi/tannenbergi csata ismertetésétől eltekintve bemutatjuk a közel kétéves konfliktus katonai és politikai eseményeit.

A XIV. század első harmadának katonai és politikai viszálykodását lezáró 1343. évi kaliszi szerződés 66 évig tartó hosszú békét teremtett Lengyelország és a Német Lovagrend között.² A békeszerződés értelmében Kázmér lengyel király elismerte, hogy Pommerellen, Kulmerland, valamint a Visztula bal partján, kujáviai területen, Nessau és Orlow a lovagrend fennhatósága alá tartozik, a lovagok pedig kivonták csapataikat Dobrin tartományból és a kujáviai Michelau vidékéről, s ezeket a területeket visszaadták Lengyelországnak.³ Majd tíz évvel később azonban, 1352-ben III. Kázmér 40 000 aranyforint kölcsön fejében ismét átengedte, 12 évre zálogba adta a Német Lovagrendnek Dobrin tartományt.⁴ A lengyel királynak ekkoriban a tatárok elleni háborúhoz volt szüksége pénzre, akik 1352-ben a litvánokkal együtt végigrabolták Lublin térségét. Fenyege-

¹ C. Krolmann: Die Schlacht bei Tannenberg. Ihre Ursachen und ihre Folgen. Königsberg, 1910.; S. Ekdahl: Die Schlacht bei Tannenberg 1410. (Berliner Historische Studien 8/1.) Berlin, 1982.; A. Nadolski: Grunwald. Problemy wybrane. (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego 115.) Olsztyn, 1990.; C. Jorgensen: Tannenberg, 1410. In: K. Devries-M. Doherty – I. Dickie – P. G. Jesticu – C. Jorgensen: A középkor nagy csatái: 1000–1500. Hastingstól Konstantinápolyig. Budapest, 2007. (A továbbiakban: Jorgensen 2007.) 168–175. o.; Font M.: A német lovagrend alkonya. Pécs, 1997. (A továbbiakban: Font 1997.); S. Ekdahl: Die „Banderia Prutenorum” des Jan Długosz – eine Quelle zur Schlacht bei Tannenberg 1410. Göttingen, 1976.; A. Prochaska: Długosz a Cronica conflictus o grunwaldzkiej bitwie. *Kwartalnik Historyczny*, 1910. 405–421. o.; S. M. Kuczyński: Bitwa pod Grunwaldem. Katowice, 1985.; S. Ekdahl: Tannenberg/Grünwald – ein politisches Symbol in Deutschland und Polen. *Journal of Baltic Studies*, 22. (1991.) (A továbbiakban: Ekdahl 1991.) 271–324. o.; G. Evans: Tannenberg 1410–1414. London, 1970.; S. M. Kuczyński: Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411. Warszawa, 1966. (A továbbiakban: Kuczyński 1966.)

² A XIV. század első harmadának viszályairól lásd: pl. S. Gouguenheim: Le procès pontifical de 1339 contre l'Ordre Teutonique. *Revue Historique*, 647. (2008.) 567–603. o.; H. Chłopocka: Procesy Polski z zakonem krzyżackim w XIV wieku. (Studium Źródłożnawoze.) Poznań, 1967.

³ Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525. Pars II: Regesta privilegiorum Ordinis S. Mariae Theutonicorum. Mit einem Anhang: Papst- und Konzilsurkunden. Hrsg. von: E. Joachim – W. Hubatsch. Göttingen, 1948. (A továbbiakban: Regesta II.) Nr. 738.

⁴ Preußisches Urkundenbuch V,1. Hrsg. von: K. Conrad. Marburg, 1969. (A továbbiakban: PUB V,1.) Nr. 202.

tésük mértékét Krakkóban annyira komolynak ítélték, hogy a lengyel udvar keresztes hadjárat meghirdetésére kérte VI. Kelemen pápát.⁵ Az 1364. évi zálogkiváltást követően a dobrini földek 1392-ben ismét a Német Lovagrend kezére kerültek, de ezt már kisebb csapatmozgások is kísérték. 1391 májusában Ulászló, Oppeln hercege, Thorn város közelében 6632 magyar aranyforintért zálogba adta a lovagrendnek Slatoria várát a hozzá tartozó földekkel.⁶ Sziléziai hercegeként ezt azért tudta megtenni, mert I. Lajos magyar-lengyel király uralkodása alatt lengyelországi helytartóként tett szolgálatai jutalmául megkapta Dobrin és Kujávia tartományokat. 1392. július 28-án 50 000 aranyforintért zálogba adta a dobrini területeket a Német Lovagrendnek.⁷ Jagelló király azonban megkérdőjelezte a két tartomány egykori eladományozásának jogosságát, s így a lovagrend zálogbirtokosi jogait is. A lengyel király nyomásgyakorlásként csapatokat vezényelt Kujáviába. Oppelni Ulászló védelmében a lovagrend is katonákat vonultatott fel a határnál.⁸ A dobrini terület elsősorban stratégiai szempontból volt fontos a lovagok számára: Poroszország legrégebbi és egyik legjelentősebb városának, a határmenti Thornnak (Toruń) a biztonsága és gazdasági érdekei egyaránt indokolták egy szélesebb katonai, biztonsági zóna kialakítását. Nem véletlen, hogy a zálogba adott tartomány kiválthatóságának feltételeit a Német Lovagrend igyekezett a saját érdekeinek megfelelően alakítani. 1394. május 21-én Ulászló herceg újabb 20 000 aranyforintnyi kölcsönt vett fel a lovagoktól, s abban állapodtak meg, hogy a dobrini területet csak úgy válthatja ki a zálogból, ha egy korábbi, 2838 forintnyi, az 1392. évi 50 000 és az 1394. évi 20 000 arany összegű kölcsönt egyszerre, egy összegben fizeti vissza.⁹ Dobrin tartomány elzálogosításakor a herceg arról tájékoztatta annak nemességét, hogy a lovagrend nagymestere előtt hűség esküt kell tenniük, s ugyanolyan kötelezettségekkel tartoznak majd neki a zálogbirtoklás időtartama alatt, mint amivel eddig neki tartoztak.¹⁰ A thorni évkönyvek feljegyzései szerint azonban voltak olyanok, akik megtagadták a Német Lovagrend előtti hódolatot és hűség esküt.¹¹ Ezek a lengyel nemesek szükségképpen Jagelló király udvaránál kerestek politikai támogatást, ezért ez a körülmény komoly teherterelt jelentett a porosz (lovagrendi) – lengyel viszonyban, ami a dobrini földek zálogbavételének jogosságát megkérdőjelező krakkói álláspont miatt amúgy is feszült volt. A zálogösszeget végül 1405-ben Jagelló király fizette ki a nagymesternek, s Dobrin tartomány ezzel újra visszakerült a lengyel koronához.¹²

Mazóvia kérdése szintén feszültséget keltett a lengyel király és a nagymester között. A mazóviai Piast-hercegek ugyanis III. Kázmér halála (1370) után lengyel trónigénnyel

⁵ Monumenta Poloniae Vaticana. III. Ed.: *J. Ptaśnik*. Krakau, 1914. Nr. 347.

⁶ Codex diplomaticus Prussicus. Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens. Bd. I–IV. Hrsg. von: *J. Voigt*. Königsberg, 1836–1861. (A továbbiakban: CDP I–IV.) Bd. IV. Nr. 94.

⁷ Lites ac Res Gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum. Ed.: *J. Zakrzewski*. Poznan, 1892. Nr. 29.

⁸ *Pósán L.*: Zsigmond és a Német Lovagrend. *Hadtörténeti Közlemények*, 111. (1998.) 3. sz. (A továbbiakban: *Pósán* 1998.) 634–635. o.

⁹ *K. Neitmann*: Die Pfandverträge des Deutschen Ordens in Preußen. *Zeitschrift für Ostforschung*, 41. (1992.) Heft 1. (A továbbiakban: *Neitmann* 1992.) 7. o.

¹⁰ CDP IV. Nr. 96.

¹¹ *Annales Thorunensis*. In: *Scriptores rerum Prussicarum*. Tom. I–V. Hrsg. von: *T. Hirsch – M. Toeppen – E. Strehlke*. Leipzig, 1861–1874. (A továbbiakban: SRP I–V.) III. köt. 180–182. o.

¹² *Neitmann* 1992. 35. o.

léptek fel, s törekvésükhöz igyekeztek a Német Lovagrend támogatását is megszerezni. 1382-ben IV. Siemowit herceg 7000 magyar aranyért zálogba adta a lovagoknak Wizna tartományt, 1384-ben pedig 3600 Schock cseh garasért Zowkrze földjét.¹³ A mazóviai hercegek 1386 után ugyan hódolatot tettek az új király, Jagelló előtt, de továbbra sem mondtak le a politikai önállóság eléréséről.¹⁴ Az elvi deklaráláson túl azonban ennek a mazóviai törekvésnek nem sok realitása volt, ezért a lovagrend aktuális politikai érdekeinek megfelelően cselekedett: Samogitia (Schamaiten) litván tartomány megszerzése érdekében (amely a lovagrendi állam két része, Poroszország és Livónia közötti szárazföldi összeköttetést jelentette) 1392-ben a porosz–litván–mazóviai határon két várat is épített (Neugarden, Mettenburg), a következő évben pedig lerombolta a mazóviai hercegek épülő határvárát, Sloterie-t.¹⁵ Az 1390-es évek elején történt események feszültté tették a porosz–mazóviai viszonyt, ami minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy IV. Siemowit herceg 1399. január 15-én Zowkrze, 1402. január 29-én pedig Wizna tartományokat kiváltotta a zálogból.¹⁶

Nem szolgálta a lengyel-lovagrendi viszony javulását Lengyelország 1392. évi felosztásának terve sem. A Német Lovagrend feljegyzései szerint a Luxemburg-testvérek, Vencel és Zsigmond, valamint unokatestvéreik, Johan görlitzi herceg és Prokop morva örgróf, továbbá a hozzájuk csatlakozó I. Vilmos meißeni örgróf és III. Albert osztrák herceg egyezsége jutott abban, hogy Lengyelországban többé semmilyen királyt sem ismernek el. A Kalisztól északra eső lengyel területek Mazóviával együtt a Német Lovagrendhez kerülnének, az attól délre fekvő területek Magyarországhoz, ami pedig a Warthe-folyótól nyugatra esik, az a Birodalomhoz fog tartozni.¹⁷

1402. július 25-én Luxemburgi Zsigmond magyar király, s brandenburgi örgróf – pénzügyi gondjainak megoldására – 63 200 magyar aranyforintért zálogba adta a Német Lovagrendnek a Brandenburghoz tartozó, de már az Odera jobb partján fekvő Neumark tartományt.¹⁸ Neumark elzálogosításáról Zsigmond előtte Pomeránia és Lengyelország fejedelmeivel is tárgyalt, hogy felstrófolja a zálogösszeget. A tartomány lengyel kézbe kerülése teljesen elszigetelte volna Poroszországot a Birodalomtól, ezért a lovagrend

¹³ CDP IV. Nr. 26. és 126.; 60 garast tekintettek 1 Schock-nak (*sexagena grossorum*), s ezt 1 márka színezüsttel vették azonosnak. Lásd: *Pósán L.: A Német Lovagrend pénzügypolitikája a kezdetektől a 14. század közepéig.* Debrecen, 2000. 96. o.

¹⁴ *H. Samsonowicz: Dzieje polityczne (połowa XIV–początek XVI w.)* In: *Dzieje Mazowsza do 1526 roku.* Wydaj: A. Gieysztor – H. Samsonowicz. Warszawa, 1994. 213–220. o.

¹⁵ *W. Długokęcki: Die Bildung der Grenze zwischen dem Deutschordensland Preußen und dem Herzogtum Masowien in den Jahren 1343–1422.* In: *Grenze und Grenzüberschreitung im Mittelalter.* Hrsg. von: U. Knefelkamp – K. Bosselmann – Cyran. Berlin, 2007. 142. o.

¹⁶ *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert.* Bd. I–II. (1398–1467). Registerband. Hrsg. von: K. Neitmann. Marburg, 1970. (A továbbiakban: *Staatsverträge I–II.*) I. Bd. Nr. 4–5.

¹⁷ CDP IV. Nr. 110.: „...dass sie auch also vor, was auf diesseit Kalisch ist, dass das alles, und auch die Massow gen Preussen gehören soll, und was auf jenseits Kalisch is und Krakau, Sandomir, Leczyca, Rotrussland und den Strich daher, sollte gen Ungarn gehören, was aber von der Warthe wäre und den Strich daher, sollte zu der Mark und dem römischen König gehören.”

Lengyelország felosztásának tervéről részletesebben lásd: *H. Schaefer: Geschichte der Pläne zur Teilung des alten polnischen Staates seit 1386.* (Deutschland und der Osten 5.) Leipzig, 1937.; *Z. H. Nowak: Polityka pólnoczna Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411.* Toruń, 1964. (A továbbiakban: *Nowak 1964.*) 53–55. o.

¹⁸ *Staatsverträge I.* Nr. 17.

számára különösen fontosá vált. Megszerzése a Rendet erősítette, mert közvetlen összeköttetést teremtett Németországgal, területéről pedig – szükség esetén – nyugati irányból is támadást lehetett indítani Lengyelország ellen. Neumark birtoklásával a lovagok ellenőrzésük alá vonták a Balti-tengerhez vezető itteni utakat, különösen az Odera vízi útját. De a tartomány adófizető népessége és katonai szolgálattal tartozó nemessége is jelentős számú volt. Krakkóban – érthető módon – nagyon komoly rosszallást váltott ki ez a zálogszerződés.¹⁹ Neumark mellett a Német Lovagrend máshol is gyarapította uralmi területét: 1398-ban kiűzte a vitalinus-testvéreket fő menedékhelyükről, Gotlandról, és birtokba vette a balti-tengeri kereskedelmi forgalomban stratégiai fontosságú szigetet.²⁰

A területi- és határkérdéseken, politikai terveken és törekvéseken túl gazdasági, kereskedelmi problémák is egyre jobban beárnyékolják a porosz–lengyel viszonyt. Az 1343. évi kaliszi béke kedvező feltételeket teremtett a lengyel, sziléziai, halicsi és magyar területek felé irányuló porosz kereskedelmi forgalom számára.²¹ Ugyanakkor a lengyel király a megélnékülő kereskedelemben igyekezett kedvező helyzetbe hozni Krakkó városát, s már 1358-ban arra kötelezte a kereskedőket, hogy áruikkal Krakkón keresztül menjenek.²² Ennek ellensúlyozására Winrich von Kniprode, a Német Lovagrend nagymestere 1365-ben árumegállító joggal ruházta fel Thorn városát.²³ 1372-ben I. Lajos, Magyarország és Lengyelország királya is árumegállító jogot adott Krakkó városának, és úgy rendelkezett, hogy a poroszok, de különösen a thorniak, áruikkal Krakkón túl (azaz Magyarországra vagy az orosz területekre) már nem mehetnek.²⁴ 1380-ban megtiltotta, hogy a porosz Hanza-városok Krakkó megkerülésével a Visztulán, a Dunajecen vagy szárazföldi utakon Magyarországról származó rezet és vasat szállítsanak.²⁵ 1387-ben Jagelló király megújította Krakkó árumegállító jogát.²⁶ A lengyel intézkedések érzékenyen érintették Thorn kereskedelmét, mely a kaliszi békekötés óta egyre nagyobb mértékben fordult a magyar, sziléziai, halicsi és lengyel termékek felé, s a XIV. század folyamán különösen a magyar réz forgalmazásáért egyre erőteljesebb küzdelmet folytatott a krah-

¹⁹ C. Krollmann: Politische Geschichte des Deutschen Ordens in Preußen. Königsberg, 1932. (A továbbiakban: Krollmann 1932.) 82. o.; J. K. Hoensch: König/Kaiser Sigismund, der Deutsche Orden und Polen-Litauen. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, 46. (1997.) Heft 1. (A továbbiakban: Hoensch 1997.) 10. o.

²⁰ F. Benninghoven: Die Gotlandfeldzüge des Deutschen Ordens 1398–1408. Zeitschrift für Ostforschung, 1964. Heft 3. (A továbbiakban: Benninghoven 1964.) 421–452. o.

²¹ Ehhez lásd pl. III. Kázmér lengyel király kiváltságlevelét: Hansisches Urkundenbuch. Bearb. von: K. Kunze, W. Stein, K. Höhlbaum. Hrsg. von: Rundstedt. Bd. I–VIII. Leipzig–Weimar, 1876–1939. (A továbbiakban: HUB I–VIII.) III. Bd. Nr. 59. (1344), 147. (1345), 156. (1349), 159. (1350).

²² Magyar diplomáciai emlékek az Anjou korból. Szerk.: Wenzel G. I–III. köt. Budapest, 1874–1876. (A továbbiakban: ADE I–III.) II. Bd. Nr. 395.

²³ O. Gönnerwein: Das Stapel- und Niederlagsrecht. (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, NF XI.) Weimar, 1939. 79. o.

²⁴ ADE III. Nr. 25.

²⁵ Kodeks dyplomacyjny miasta Krakowa, 1275–1506. Część pierwsza. Wydał i przypisał objaśnik. Krakowie, 1879. (A továbbiakban: KDMK.) Nr. 43.

²⁶ H. Samsonowicz: Die wirtschaftlichen und politischen Beziehungen zwischen Flandern, Polen und Preußen. In: Hansekaufleute in Brügge, teil 4: Beiträge der Internationalen Tagung in Brügge, April 1996. (Kieler Werkstücke, Reihe D: Beiträge zur europäischen Geschichte des späten Mittelalters 13.) Hrsg. von: N. Jörn, W. Paravicini, H. Wemicke. Frankfurt am Main, 2000. 316. o.

kői kalmárokkal.²⁷ Az árumegállító jognak köszönhetően a XIV. század utolsó harmadában a krakkói kereskedők kezdtek egyre jelentősebb szerepet játszani a magyar réz Flandriába történő kivitelében.²⁸ A Thorn és Krakkó közötti kereskedelmi háború, tekintettel arra, hogy az egyiket a Német Lovagrend nagymestere, a másikat pedig Lengyelország királya támogatta, egyre feszültebbé tette a két ország viszonyát. VI. Bogislaw, Pomeránia és Wolgast hercege 1390. május 29-i kiváltságlevelében vámkedvezményben részesítette a Lengyelországból, Magyarországról, Litvániából és Ruténiából érkező kereskedőket. Ugyanakkor Jagelló király 1390. augusztus 18-án vámkedvezményt adott azoknak a Hanza-kereskedőknek, akik nem a Visztulán, hanem az Oderán, vagy szárazföldi úton, azaz Thorn kikerülésével érkeznek Krakkóba.²⁹ Bogislaw herceg és a lengyel uralkodó kiváltságlevellei összehangolt, Poroszország ellenes gazdaságpolitikai lépéseket mutattak. A porosz városok 1394. évi thorni gyűlésükön már az akadozó magyarországi részszállításokról tárgyaltak.³⁰ 1398-ban Krakkóban több thorni kalmár Magyarországról érkezett részszállítmányát is lefoglalták, 1399-ben pedig a német Lovagrend nagymestere járt közben Hedvig királynőnél, hogy a Magyarországról jövő porosz kereskedőknek engedélyezze a Krakkó által megtagadott átutazást.³¹ A XIV. század végére a magyarországi rézkivitel legfőbb szervezői immár nem a thorni, hanem a krakkói kereskedők lettek.³² Thorn elveszítette a felső-magyarországi rézüzletben korábban élvezett primátusát. Nem véletlen, hogy egy XV. század elején keletkezett német vers már Krakkót nevezte *Kupferhaus*nak, azaz a rézpiac központjának.³³ Thorn kereskedelmi pozícióinak romlása politikai következményekkel is járt, hiszen Poroszország ura, a Német Lovagrend közvetve és közvetlenül egyaránt érdekelt volt a kereskedelemben. A lovagok jelentős összegeket folyósítottak a thorni kereskedőpolgárságnak üzleti vállalkozásaik finanszírozására, Thorn lakosságának pedig közel 10%-a a Kárpátokig terjedő távolsági kereskedelmi érdekeltségei révén közvetlen gazdasági kapcsolatban állt a Renddel.³⁴ Üzleti, kereskedelmi feltételeik romlása így a lovagrendet is érintette.³⁵ Maga a Német Lovagrend ugyancsak kiterjedt kereskedelmi tevékenységet folytatott, s ebben egyáltalán nem volt jelentéktelen a magyar, orosz, dél-lengyel vagy sziléziai termékek volumene.³⁶

²⁷ Teke Zs.: Kassa külkereskedelme az 1393–1405. évi kassai bírói könyv bejegyzései alapján. *Századok*, 2003/2. 391. o.

²⁸ Paulinyi O.: A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. Budapest, 1933. 6. o.

²⁹ HUB IV. Nr. 1017–1018., 1021–1022., 1034.; KDMK Nr. 72–75.

³⁰ Hanserecesse, 1. Abt., Die Recesse und andere Akten der hansetage von 1256–1430. Bearb. von: K. Koppmann. Bd. III–VIII. Leipzig, 1875–1897. (A továbbiakban: HR III–VIII.) HR (1) IV. köt. Nr. 185.

³¹ Zsigmondkori Oklevéltár I. Szerk.: Mályusz Elemér. Budapest, 1951. (A továbbiakban: ZSO.) Nr. 5655.; és Paulinyi 28. jegyzetben hivatkozott műve, 7. o.

³² W. Kehn: Der Handel im Oderraum im 13. und 14. Jahrhundert. Wien, 1968. 269. o.

³³ HUB III. Nr. 624.

³⁴ R. Czaja: Kredyt pieniężny w Starym Mieście Torunin do roku 1410. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 49. (1988.) 18. o.; R. Czaja: Der Handel des Deutschen Ordens und der preußischen Städte – Wirtschaft zwischen Zusammenarbeit und Rivalität. In: Ritterorden und Region – politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter. (Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica VIII) Hrg. von: Z. H. Nowak. Toruń, 1995. (A továbbiakban: Czaja 1995.) 114. o.

³⁵ 1368-ban például a poroszországi rézexport összértéke 21 420 lübecki márkát tett ki, ami kb. 20–25 hajórakomány réz ellenértékének felelt meg. Lásd: O. R. Halaga: Kosice – Balt. Košice, 1975. 321. o.

³⁶ A Német Lovagrend magánkereskedelméről lásd pl. W. Böhnke: Der Binnenhandel des Deutschen Ordens in Preussen und seine Beziehung zum Aussenhandel um 1400. *Hansische Geschichtsblätter*, 80.

A Rend 1390 és 1405 közötti kereskedelmi bevételei között például csak a Kárpátok térségéből származó réz üzletág átlagosan évi 7,6%-kal részesült.³⁷ A kialakult helyzetben a Német Lovagrend ellenlépéseket tett: 1403 márciusában Konrad von Jungingen nagymester megerősítette Thorn árumegállító jogát, és megtiltotta a lengyelországi Bydgoszcz (Bromberg) város lakóinak, hogy a Visztulán Poroszországba hajózzanak vagy árut szállítsanak. E döntéssel a porosz városok messzemenően egyetértettek.³⁸ 1404. augusztus 10-én a nagymester javaslatokat tett Jagelló királynak a helyzet rendezésére, de mindkét fél ragaszkodott az általa bevezetett intézkedésekhez és privilégiumokhoz, így a megegyezési kísérlet eredménytelenül végződött,³⁹ és a feszültség a lengyel–porosz viszonyban tovább nőtt.

Az 1409–1411 közötti „nagy háború” kirobbanását közvetlenül a lovagrendi–litván kapcsolatokban bekövetkezett változások okozták, amit már egy évszázada tartó háborús időszak előzött meg. A XIV. század folyamán gyakorlatilag állandósult a fegyveres konfliktus a porosz–litván határvidéken. 1305 és 1409 között a Német Lovagrend kereken 300 katonai vállalkozást indított a litván területek ellen, amelyekre a litvánok ellenakciókkal válaszoltak.⁴⁰ A litvánokkal, Európa utolsó pogány népével vívott háborúk keresztes vállalkozások formáját öltötték, melyek széles visszhangra találtak a keresztény világban. A Német-római Birodalomból, Franciaországból, Angliából, Itáliából számos fejedelem, főúr és nemes vett részt ezekben a hadjáratokban.⁴¹ A pogány litvánok elleni háború a korabeli felfogás szerint igazságos és jogos volt, melynek célja a pogány fenyegetés elhárítása, megfékezése.⁴² Emellett azonban a lovagrend litván területek meghódítására is törekedett, különösen a porosz és livóniai birtokai közé ékelődő Žemaitija (latin *Samogitia*, német *Schamaiten*, lengyel *Żmudź*) megszerzését tartotta fontosnak. II. Frigyes császár már 1245-ben a Német Lovagrendet ismerte el Litvánia urának.⁴³ Mindaugas litván nagyfejedelem, aki 1251-ben római katolikus hitre tért,⁴⁴ 1253. évi ki-

(1962.) 26–96. o.; Czaja 1995.; K. Forstreuter: Die ältesten Handelsrechnungen des Deutschen Ordens in Preussen. *Hansische Geschichtsblätter*, 74. (1956.) 13–27. o.; E. Maschke: Die Schäffer und Lieger des Deutschen Ordens in Preußen. In: E. Maschke: *Domus Hospitalis Theutonicorum*. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 10.) Bonn–Godesberg, 1970. 69–103. o.; H. Samsonowicz: Der Deutsche Orden und die Hanse. In: *Die geistliche Ritterorden Europas*. Hrsg. von: J. Fleckenstein, M. Hellmann. Sigmaringen, 1980. 317–328. o.; J. Sarnowsky: Die Wirtschaftsführung des Deutschen Ordens in Preußen (1382–1454). Köln, 1993. (A továbbiakban: Sarnowsky 1993.)

³⁷ F. Renken: *Der Handel des Königsberger Großschäfferei des Deutschen ordens mit Flandern um 1400*. Weimar, 1937. 165. o.

³⁸ HUB V. Nr. 571.; *Acten der Ständetage Preußens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Hrsg. von: M. Toeppen. Bd. I–V. Leipzig, 1878–1886. (A továbbiakban: ASP.) I. Bd. Nr. 65–68.

³⁹ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin, XX. Hauptabteilung, Staatsarchiv Königsberg, Ordensfolianten (A továbbiakban: OF.) 3., 168–169., 326. o.

⁴⁰ J. Sarnowsky: *Der Deutsche Orden*. München, 2007. 48. o.

⁴¹ W. Paravicini: *Die Preußenreisen des europäischen Adels I–II*. Sigmaringen, 1989–1995.; K. Forstreuter: *Deutschland und Litauen im Mittelalter*. (Studien zum Deutschtum im Osten.) Köln–Graz, 1962. (A továbbiakban: Forstreuter 1962.) 5. o.

⁴² E. Weise: *Der Heidenkampf des Deutschen Ordens*. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1963/3. (A továbbiakban: Weise 1963.) 459. o.

⁴³ *Regesta II*. Nr. 91.; *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*. Bd. I–XI. Hrsg. von: F. G. Bunge, H. Hildebrand, P. Schwartz. Riga, 1852–1905. (A továbbiakban: LUB I–XI.) I. Bd. Nr. 185.

⁴⁴ *Livländische Reimchronik*. Hrsg. von: L. Meyer. Paderborn, 1876. (A továbbiakban: Reimchronik.) Vers 3543–3575.

rállyá koronázásakor⁴⁵ a lovagoknak adta Samogitia nyugati részeit,⁴⁶ 1260-ban pedig úgy rendelkezett, hogy örökösök nélküli halála esetén egész Litvánia a Rend birtoka legyen.⁴⁷ (Mivel Mindaugasnak számos gyermeke volt, ezt az „adományt” csak baráti gesztusként lehetett értelmezni.) 1337-ben Bajor Lajos császár, mint az egyetemes kereszténység legfőbb hatalma, újra a Német Lovagrendnek adományozta Litvániát.⁴⁸ A lovagrend és a litván fél katonai téren nagyjából azonos erejű volt, így jó egy évszázados küzdelmük során egyik sem tudott a másik fölé kerekedni. Az előny, amivel haditechnikai téren a lovagok a XIV. század elején, első felében még rendelkeztek, a sűrű erdőkkel és mocsarakkal borított balti térségben semmit sem jelentett, a század végére pedig fokozatosan semmissé is vált.⁴⁹ A Német Lovagrenddel szembeni közös érdek a XIV. század első felében átmenetileg még lengyel–litván szövetséget is teremtett, amikor 1325-ben Kázmér, a lengyel trón várományosa, feleségül vette Gediminas litván nagyfejedelem (1316–1341) Aldyna nevű lányát (aki a kereszttségben az Anna nevet kapta).⁵⁰ Gediminas orosz területek felé irányuló hódító politikájának köszönhetően uralkodása alatt Litvánia hatalmas kiterjedésű kelet-európai birodalommá vált, amely – úgy tűnt – keresztény ország is lesz. A nagyfejedelem ugyanis az 1320-as évek első felében számos oklevelében megtérési hajlandóságáról és országa katolikussá tételének szándékáról számolt be.⁵¹ Alapvetően ez a körülmény tette lehetővé az 1325. évi lengyel–litván szövetségkötést és dinasztikus kapcsolatot. A litván nagyfejedelemiség azonban pogány litvánokat, nagy tömegben ortodox keleti szlávokat, moszlim tatárokat és zsidókat fogott össze egy politikai keretbe, nyugati keresztényeket igazából nem. Ez a belpolitikai helyzet sem Gediminas, sem pedig utódait jó ideig nem ösztönözte a római katolikus hit felvételére,⁵² a Német Lovagrendnek pedig okot s ürügyet szolgáltatott a litván földekre irányuló kereszties hadjáratok szervezésére. Gediminas halála után hét fia felosztotta egymás között a birodalmat, akik közül a nagyfejedelemi méltóságot és székhelyet, Vilniust, Jawnut örökölte. 1345-ben két testvére, Olgierd (Algirdas) és Kiejstut megfosztotta hatalmától. Olgierd lett a nagyfejedelem (1345–1377), Kiejstut pedig különleges státust nyert mellette: többi testvére fölé emelkedve, Samogitia uraként a Német Lovagrend elleni küzdelmet irányította, lehetővé téve ezzel bátyja számára, hogy az Aranyhorda rovására további hatalmas keleti szláv területeket hódítson meg.⁵³ A volhiniai-halicsi földek miatt konfliktusba került Lengyelországgal. A lengyel–litván viszony megromlását a Német Lovagrend igyekezett a maga javára kihasználni: 1348 feb-

⁴⁵ LUB I. Nr. 243.

⁴⁶ PUB I,2. Nr. 39.

⁴⁷ PUB I,2. Nr. 106.

⁴⁸ PUB III. Nr. 134.

⁴⁹ A középkori baltikumi hadviselésről lásd: *F. Benninghoven: Zur Technik spätmittelalterlicher Feldzüge im Ostbaltikum. Zeitschrift für Ostforschung*, 1970/4. (A továbbiakban: *Benninghoven* 1970.) 632–647. o.; *K. Militzer: Die Geschichte des Deutschen Ordens*. Stuttgart, 2005. (A továbbiakban: *Militzer* 2005.) 116. o.

⁵⁰ *M. Hocij: Die Krone des Mindaugas. Zeitschrift für Ostforschung*, 3. Jhg. (1954.) Heft 3. 408. o.; *Font* 1997. 32–33. o.

⁵¹ *Regesta* II. Nr. 520., 524–526., 534.

⁵² *Forstreuter* 1962. 59. o.

⁵³ *S. Zajaczkowski: Die Geschichte Litauens bis 1386 in der polnischen Geschichtsschreibung der letzten 20 Jahre. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 4. (1939.) Heft 1–2. 139. o.

ruárjában győztes csatát vívott a litván fejedelmi központ, Vilnius közelében, 1362-ben pedig elfoglalta és lerombolta Kaunas várát.⁵⁴ Ugyanebben az évben az ún. „Kék Víznél” (feltehetően a Bug egyik bal oldali mellékfolyójánál, a mai Szinyuhánál) viszont a litvánok nagy győzelmet arattak a tatárok felett, s megszerezték a Podólia feletti uralmat.⁵⁵ A Halicsért vívott lengyel–litván háború 1366-ban III. Kázmér győzelmével ért véget, 1370-ben pedig a Poroszországba betörő litvánok Rudau mellett (alig 20 km-re Königsbergtől) súlyos vereséget mértek a lovagrend seregére.⁵⁶ Olgierd nagyfejedelem halála (1377) után a Német Lovagrend számára ismét kedvező helyzet állt elő: Litvániában hatalmi harc tört ki fiai között. Az örökébe lépő Jogaila (Jagelló) nagyfejedelemi hatalmát nem ismerte el öccse, Skirgaila (Skirgiełło), de a küzdelemben alulmaradt, s Poroszországba menekült. A lovagrend 1378-ban és 1379-ben is hadat vezetett Samogitia ellen, ami az idős Kiejstut és fiai uralmi területe volt. Ezek a támadások egyáltalán nem sértették a litván főhatalom megszerzésére törekvő Jagelló érdekeit. Nagybátyjával és unokatestvéreivel szemben igyekezett kibékülni testvérével. 1379 szeptemberében Jagelló és Skirgaila Kiejstut-ellenes szerződést kötött a Német Lovagrenddel, amelyben lényegében felajánlották a lovagoknak Samogitia földjét. Skirgaila 1380-ban elismerte bátyja nagyfejedelemi címét és visszatért Litvániába.⁵⁷ Kiejstut azonban gyorsan Vilniusra, Jagelló székhelyére támadt, s foglyul ejtette unokaöccsét. Jagellónak sikerült kiszabadulnia a fogságból, és ismételten megerősítette a nagybátyja ellen irányuló szövetséget a lovagrenddel, majd 1382-ben támadásba lendült. Most ő ejtette foglyul unokatestvérét, Vytautast (Witoldot), Kiejstutot és híveit pedig meggyilkoltatta. Az 1377–1382 közötti litván hatalmi harc Jagelló győzelmével végződött. Azt követően, hogy hűséget esküdött a nagyfejedelemnek, Witold visszanyerte szabadságát, s azonnal el is menekült Litvániából. Mivel Jagelló és a Német Lovagrend között szövetségi viszony állt fenn, Poroszországba nem mehetett, ezért a lengyel koronára jogot formáló, s emiatt a lovagokkal is baráti kapcsolatokat ápoló mazóviai hercegségben kért oltalmat. Ugyanebben az évben (1382) Jagelló Dubissenwerderben (a Neumas-folyóba ömlő Dubissa torkolatánál) szerződést kötött a Renddel, melynek értelmében a Dubissa-folyótól nyugatra eső samogitiai területek (azaz a tartomány közel kétharmad része, Witold apai öröksége) a lovagok fennhatósága alá kerültek. Egyúttal ígéretet tett arra, hogy négy év alatt családjával és egész népével katolikus hitre tér. Azokat a híreket hallva azonban, hogy a keleti, délkeleti szláv földekre történő hódításban érdekelt kis-lengyelországi főurak Jagellót szerették volna a lengyel trónon látni, a nagymester Witold támogatása mellett döntött, aki nemcsak azonnal megkeresztelkedett, de a támogatás fejében Samogitia tartományt egészen a Nevezis-folyóig (lényegében a Kaunasig, ahol a Nevezis a Neumasba ömlött) a Rendnek ígérte. Ez jóval nagyobb területet jelentett, mint amit Jagelló engedett át a lovagoknak. Azzal, hogy kész volt egész Samogitiáról lemondani, Witold elveszítette litvániai

⁵⁴ *Weise* 1963. 667. o.; *Forstreuter* 1962. 62. o.; *A. Ehlers*: Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 64.) Marburg, 2007. 60. o.

⁵⁵ *S. M. Kuczyński*: Sine Wody Rzecz o wyprawie Olgirdowej 1362 r. Warszawa, 1935.; *Vásáry I.*: Az Aranyhorda. Budapest, 1986. (A továbbiakban: *Vásáry* 1986.) 121. o.; *B. Spuler*: Die Aussenpolitik der Goldenen Horde. Die Horde als Großmacht in Osteuropa und Vorderasien. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 5. (1940.) (A továbbiakban: *Spuler* 1940.) Heft 1–2. 1–75. o. és uo. Heft 3–4. 285. o.

⁵⁶ *Forstreuter* 1962. 5. o.

⁵⁷ *Krollmann* 1932. 61. o.; *Font* 1997. 34. o.

híveit, ezért megszökött Poroszországból, visszatért Litvániába, s kérte unokabátyja megbocsátását. A Kiejstut-háznak még mindig sok támogatója volt a litván társadalomban, ezért Jagelló békét kötött Witolddal, s kormányzására bízta a litván fennhatóság alá tartozó északkeleti orosz területeket. Testvérét, Skirgailát Troki, azaz a litván központi területek urává tette, s így helyreállította a fejedelmi ház egységét. 1385 elején már köztudott volt, hogy Jagellónak nagy esélye van elnyerni Hedvig királynő kezét. Lánykérőbe testvérét, Skirgailát üldte, aki bátyja nevében ígéretet tett arra, hogy a litván nagyfejedelem és alattvalói római katolikus hitre térnek. Hedvig királynő Vilmos osztrák herceggel kötött korábbi eljegyzésének felbontásáért 200 000 aranyforint kárpótlást fog fizetni, a lengyel koronához tartozó összes egykori tartományt (így a Német Lovagrend uralma alatti Kulmerlandot és Pommerellent) a saját költségén visszaszerzi, a litván és a hozzá tartozó orosz földeket pedig egyesíti Lengyelországgal. A lengyel korona egykori földjeinek visszaszerzésére vonatkozó feltétel már magában hordozta egy jövőbeni fegyveres konfliktus valószínűségét. A lehetséges következmények súlya miatt a lengyel–litván unióval kapcsolatos tárgyalások egy teljes évig húzódtak.⁵⁸ A formálódó lengyel–litván unió kedvezőtlen külpolitikai helyzetet teremtett a Német Lovagrend számára, ezért megpróbálta megakadályozni annak létrejöttét. Diplomáciai lépésekkel igyekezett vizályt szítani a litván fejedelmi házon belül, s katonai szerződést kötött Jagelló egyik testvérével, az ortodox vallású Andrej polocki fejedelemmel. Szvjatoszlav szmolenszki fejedelmet is igyekezett Jagelló ellen fordítani, de egyik próbálkozása sem tudta megakadályozni a litván nagyfejedelem és a lengyel királynő 1386. február 18-i házasságkötését. 1386. március 4-én Jagellót lengyel királlyá koronázták. Megkeresztelkedése, házasságkötése és koronázása ünnepeire a Német Lovagrend nagymesterét is meghívták Krakkóba, de a Rend vezetője visszautasította az invitálást. Az ünnepekkel egyidejűleg csapatai betörték Litvániába, s egészen Vilniusig nyomultak, hogy bizonyítsák a keresztény világnak: Jagelló és a litvánok megtérése csupán látszat, valójában továbbra is pogányok.⁵⁹ A Litvánia elleni támadással diplomáciai szempontból igen érdekes helyzet állt elő: Jagellóval, mint litván nagyfejedelemmel a lovagrend háborúba keveredett, de Jagellóval, mint lengyel királlyal az 1343. évi kaliszi szerződés értelmében békében állt. 1387-ben Jagelló (I. Ulászló) visszatért Litvániába, hogy eleget tegyen ígéretének, s keresztény hitre térítse pogány alattvalóit. Vilniusban katolikus püspökséget alapított, testvére, Skirgaila pedig támadást indított a lovagrenddel szövetkező, ortodox testvérük, Andrej polocki fejedelem ellen.⁶⁰ Jagelló egy személyben akart litván nagyfejedelem és lengyel király lenni, s a litván ügyek irányításában az eddigieknél még nagyobb szerepet szánt öccsének. Lengyelország és Litvánia szorosabb összekapcsolása helyett azonban a litván előkelők és bojárok többsége inkább a nagyfejedelemség nagyobb önállóságát akarták, és a helyzetével elégedetlen, becsvágyó Witold mögé sorakoztak fel, aki magának követelte a nagyfejedelemi címet. Saját helyzete erősítése, illetve Litvániának a lengyel koronától történő erőteljesebb függetlenítése érdekében Witold tárgyalásokat kezdett a Német Lovagrenddel. Sem ő, sem az őt támogatók nem akarták az unió teljes

⁵⁸ Krollmann 1932. 62–64. o.; J. Topolski: Lengyelország története. Budapest, 1989. 81. o.

⁵⁹ H. Boockmann: Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späten Mittelalters. Göttingen, 1975. (A továbbiakban: Boockmann 1975.) 54–55. o.

⁶⁰ Krollmann 1932. 64., 74. o.

felbomlását, de jóval lazább kapcsolatot szerettek volna Lengyelországgal.⁶¹ 1390 januárjában Witold szövetségi szerződést kötött a lovagrenddel, amelyhez a tavasz végéig 30 samogitiai előkelő is csatlakozott, és a nagymester kívánságának megfelelően elismerték a Rend hűbéri fennhatóságát Litvánia felett.⁶² Ezek a tárgyalások és fejlemények, valamint a Német Lovagrend hatalmi pozícióinak erősödése (ti. 1392 júliusában Ulászló, oppelni herceg zálogba adta a lovagoknak Dobrin tartományt) és a Luxemburgok és szövetségeseik Lengyelország felosztására irányuló tervei a Witolddal történő megegyezésre ösztönözték Jagellót.⁶³ De a litvániai katonai helyzet is kedvezőtlenül alakult számára. A Német Lovagrend újabb hadjárata, amelyben a meißeni örgróf és számos német nemes is részt vett, komoly csapást mért öccsének, Skirgailának a helyzetére. Jagelló leváltotta Litvánia kormányzói tisztéről öccsét, és helyére egy lengyel főurat, Jan Oleschniczát állította.⁶⁴ A sértett és megalázott Skirgaila az Aranyhordához menekült, és a tatárok segítségét kérte bátyjával szemben. Toktamis kán figyelmét azonban ekkoriban a Timur Lenkkel vívott harcok kötötték le.⁶⁵ Ennek ellenére az a tény, hogy Witold északnyugaton a lovagrend támogatását, Skirgaila pedig délkeleten a tatárok oltalmát élvezte, nyugtalansággal töltötte el Jagellót, reális veszéllyé vált Litvánia esetleges elvesztése. Lényegében emiatt szánta el magát az unokaöccsével folytatandó tárgyalásokra. 1392 nyarának végén Witold és Jagelló kiegyezett egymással: Litvániában Witold kezébe került a teljes kormányzati hatalom, ő pedig elismerte unokabátyja *de iure* főhatalmát. Ez a megállapodás azt is jelentette, hogy érvénytelennek nyilvánították Samogitia tartomány nagy részének korábbi átruházását a lovagrendre. Az északnyugati litván határoknál így állandósult a lovagokkal folytatott háborúskodás, sőt 1397 szeptemberében Ragnit komtúrja nagyobb szabású támadó akciót is vezetett Samogitia földjére.⁶⁶ A megállapodást követő években azonban Witold figyelme nem a nyugati határokra irányult, hanem a kisebb-nagyobb litván részfejedelemségek felszámolásával, azaz uralma megszilárdításával volt elfoglalva. Ezek a részfejedelemségek, amelyeket megszüntetett, jórészt Jagelló (és így az ő) rokonainak irányítása alatt álltak. Hatalma alatt egyesítette Litvániát, de elismerte a lengyel korona főségét. Folytatni akarta a keleti szláv területekre irányuló hódító politikát, amihez kedvező feltételt kínált a tartár hordák közötti hatalmi küzdelem. 1394–1395 között Timur Lenk legyőzte Toktamis kánt, és feldúlta az Aranyhorda földjét. 1397-ben Temür-Kutlug lett a romokban heverő Aranyhorda új kánja, Toktamis és hívei pedig Litvániába menekültek. Witold Troki környékén telepítette le őket.⁶⁷ A kortársak „litván tatárnak” nevezték őket. Witold tőle függő vazallus uralkodóként vissza akarta ültetni az Aranyhorda trónjára Toktamist, ezért megtagadta kiadatását Temür-Kutluginak. Ez *casus bellit* jelentett. 1397-ben a Don-folyónál, 1398-ban pedig a Dnyeper-vidéken a litvánok kisebb győzelmeket arattak a tatárok felett, a döntő összecsapáshoz, nagyobb arányú ka-

⁶¹ Forstreuter 1962. 10–12. o.

⁶² CDP IV. Nr. 72.; Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae. Ed.: A. Prochaska. (A továbbiakban: CEV.) Cracoviae, 1882. Nr. 67.

⁶³ Pószán 1998. 635. o.

⁶⁴ Krollmann 1932. 76. o.

⁶⁵ Vásáry 1986. 138. o.

⁶⁶ Johann von Posilge: Kronike Prusslant. SRP III. 214–215. o.

⁶⁷ CEV Nr. 146.; Spuler 1940. 309. o.; Vásáry 1986. 138–143. o.

tonai erő délkeletre történő átcsoportosításához azonban békére volt szüksége északnyugaton, ezért tárgyalásokat kezdett a Német Lovagrenddel.⁶⁸ A lovagoknak kapóra jött a litván békeajánlat, mert figyelmük ekkor már a Gotland elleni hadjárat előkészítésre irányult.⁶⁹ 1398. október 12-én Sallinwerderben a két fél békét kötött. Elhatárolták orosz érdekszféráikat: Pleskau lovagrendi, Novgorod pedig litván érdekkörbe esett. Witold átengedte a Rendnek Samogitia tartományt, aki így ismét szárazföldi összeköttetést teremtett poroszországi és livóniai országrészei között.⁷⁰ Samogitia nemcsak a béke, hanem Witold politikai és akár katonai támogatásának az ára is volt, hiszen a sallinwerderi szerződés Jagellótól függetlenül megtett lépésként határozott elfordulást jelentett Lengyelországtól.⁷¹ Witold tatárok elleni hadjáratában Markwart von Salzburg ragniti komtúr vezetésével lovagrendi csapatok is részt vettek.⁷² A Rend elszámolókönyvei szerint ez a katonai vállalkozás 425 márkába került.⁷³ 1399. augusztus 12-én a Vorszklafolyónál (a Dnyeper egyik bal oldali mellékfolyója) Temür-Kutlug kán nagy győzelmet aratott a litvánok felett.⁷⁴ A katonai kudarc meggyengítette Witold helyzetét, aki még inkább rászorult a lovagrend támogatására, de nagy szükségét érezte annak is, hogy javítsa kapcsolatát Jagellóval. A vesztes csata után követeket küldött Krakkóba, és hűségéről biztosította unokabátyját. Az unió fenntartására irányuló litván szándék Jagelló számára is fontos időben történt, ugyanis felesége, Hedvig halálával (1399) politikai szempontból nehéz helyzetbe került. Házasságából nem született örökös, így jogcíme a lengyel trónra némi-
leg ingataggyá vált. Szüksége volt Litvánia politikai támogatására, ezért kész volt meg-
egyezni Witolddal.⁷⁵ Mindkettőjüknek időre volt szüksége ahhoz, hogy meggyengült
belpolitikai helyzetüket megerősítsék. Megegyezésüket alapvetően ez a közös érdek mo-
tíválta, s nem valamiféle konkrét lovagrend ellenes politikai szándék, hiszen a Német
Lovagrend és Witold közötti baráti kapcsolatok továbbra is fennmaradtak.⁷⁶ Sőt, a kö-
vetkező évben (1400) Witold részt vett a lovagok oldalán a samogitiai lázadók elleni
hadjáratban.⁷⁷ A lovagrend két várat épített a tartományban, a nyugalmat pedig kezesek,
túszok szedésével igyekezett fenntartani. A lovagokkal szembeni növekvő elégedetlen-
séget látva, politikai megfontolásból, Witold felkarolta a samogitiaiak ügyét: 1401-ben
elfoglalta és lerombolta a Rend itt épített várait, 1402-ben pedig feldúlta Memel városát.
A keresztény nyugati világban a Német Lovagrend mindezt úgy állította be, hogy Witold
valójában mégis pogány, ahogyan unokatestvére, Jagelló is *apostata*.⁷⁸ A tatároktól Po-
roszországba szökött Skirgaila támogatásával igyekezett belső egyenetlenséget szítani
Litvániában, és azt ígérte Jagelló öccsének, hogy az ismét önálló litván nagyfejedelemi

⁶⁸ Posilge, SRP III. 222. o.

⁶⁹ *Benninghoven* 1964. 430. o.

⁷⁰ *Staatsverträge* I. Nr. 2.

⁷¹ *Forstreuter* 1962. 12. o.

⁷² Posilge, SRP III. 222., 229–230. o.

⁷³ *Das Marienburger Treßlerbuch*. Hrsg. von: *E. Joachim*. Königsberg, 1896. (A továbbiakban: MTB.) 34. o.

⁷⁴ *Spuler* 1940. 311–312. o.

⁷⁵ *Hoensch* 1997. 10. o.

⁷⁶ *Krollmann* 1932. 79. o.

⁷⁷ Posilge, SRP III. 240. o.

⁷⁸ Uo. 242. o.

székbe segíti. 1403-ban némileg lecsendesedtek a harcok Samogitiában, mert Szmo-lenszk térségében felkelés robbant ki a litván uralommal szemben, így Witold ismét orosz hadjáratra készült.⁷⁹ 1403 késő őszen Margit királynő, a kalmari unióban egyesült skandináv országok uralkodója visszafoglalta Gotland szigetét a Német Lovagrendtől, így a nagymester figyelme is Samogitiáról a Balti-tengerre irányult.⁸⁰ A lovagrend és a litván fejedelem egyaránt az egymás elleni akciók, a samogitai háború beszüntetésében volt érdekelt, s 1404 májusában Raciącz-ban békét kötöttek. A megállapodás lényegében megismételte a sallinwerderi szerződést, és Samogitia így újból a Rend fennhatósága alá került. Cserébe a nagymester ígéretet tett, hogy a jövőben nem fogja támogatni a Witold ellenes litván szervezkedéseket (azaz Skirgailát), de segíteni fogja a litván fejedelem orosz háborúját. A békeszerződéshez Jagelló király is csatlakozott, aki ezzel – mint Lit-vánia legfőbb ura – elismerte, hogy Samogitia a lovagrendi államhoz került. A nagymes-ter viszont kész volt arra, hogy Ulászló oppelni hercegtől zálogba vett dobrini területeket a zálogösszeg megfizetését követően visszaadja Lengyelországnak. (Ez 1405 júniusában meg is történt.) A megállapodáson túl Jagelló ünnepélyesen megerősítette az 1343. évi kaliszi békét is, azaz elismerte, hogy Pommerellen (és Kulmerland) Poroszországhoz tar-tozik.⁸¹ Ugyanakkor azon a pecséten, amellyel Jagelló megerősítette a raciaçzi békét, a lengyel király címei között az is szerepelt, hogy „Pommerellen örököse”. Krakko tehát nem mondott le végérvényesen arról, hogy egyszer majd ezeket a területeket visszasze-reeze.⁸² A békekötést követően a Német Lovagrend két hadjáratral erősítette meg uralmát Samogitiában, új favarakat épített, a tartomány élére pedig Michael Küchmeister (a későbbi nagymester) személyében egy Vogtot (*advocatus*) állított.⁸³ Samogitia lakossága és előkelői azonban komoly ellenállást tanúsítottak a lovagokkal szemben, így a Rend ha-marosan ismét szembe találta magát a korábbi helyzettel: Witold *de iure* ugyan lemondott erről a tartományról, gyakorlatilag azonban élénk kapcsolatokat ápolt az elégedet-lenkedő helyi erőkkel.⁸⁴ Mivel a raciaçzi békekötés miatt a samogitaiak sem Witold, sem Jagelló kézzelfogható támogatására, közvetlen katonai segítségére nem számíthat-tak, 1407-től széles körű propagandába kezdtek a keresztény Nyugaton a Német Lovag-rend ellen. Ezek a levelek, pamfletok valószínűleg Witold fejedelem kancelláriáján íród-tak, s egy majdani samogitai fegyveres felkelés kirobbanását készítették elő.⁸⁵ A litván fejedelem ekkor még el akarta kerülni a nyílt háborút a lovagrenddel, mert figyelmét és erejét az orosz ügyek kötötték le: 1408-ban Vaszilij Dmitrijevics moszkvai fejedelemmel hadakozott. A harcokba az Aranyhorda új kánja, Pulad (1408–1410) is beavatkozott, s csapatai 1408 telén keményen megsarcolták Moszkvát.⁸⁶ Az Aranyhorda korábbi hatalmi helyzetének helyreállítására törekvő Edigü emír ugyan megpróbálta Witoldot szövetsé-

⁷⁹ Krollmann 1932. 83. o.

⁸⁰ Benninghoven 1964. 454. o.

⁸¹ Staatsverträge I. Nr. 22–24. o.

⁸² Krollmann 1932. 84. o.

⁸³ Posilge, SRP III. 283. o.

⁸⁴ W. Nöbel: Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten. *Zeitschrift für Ostforschung*, 17. (1968.) 692–693. o.

⁸⁵ Boockmann 1975. 82. o.

⁸⁶ Spuler 1940. 316. o.; Vásáry 1986. 145. o.

gesnek megnyerni a Moszkva elleni hadjáratához, de a tatárok és a litvánok közötti 1409. évi béketárgyalásokból arra következtethetünk, hogy ez nem járt sikerrel.⁸⁷ Tény azonban, hogy a tatár csapatok Moszkva elleni fellépése jelentősen megkönnyítette a litvánok helyzetét, és nagymértékben hozzájárult az 1408. év végén megkötött orosz–litván békéhez. Ugyanakkor az Aranyhorda esetleges újbóli megerősödése sem állt Witold érdekében, ezért zárkozott el egy Moszkva-ellenes tatár–litván szövetségkötéstől.⁸⁸

Az 1408. szeptember 14-i orosz–litván békeszerződést követően Witold nagyobb figyelmet kezdett szentelni Samogitia kérdésére, s támogatásával, ösztönzésével (amivel Jagelló is egyetértett) 1409 májusának végén nagy felkelés robbant ki a tartományban a Német Lovagrend uralma ellen. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott az, hogy – Balga komtúrjának 1409. április 9-i, ill. május 25-i levelének tanúsága szerint – a Német Lovagrend a német-római császárra, a keresztény világ legfőbb hatalmára hivatkozva, Samogitia mellett a Fehér-Oroszország északi határánál fekvő, Grodno-ig elterülő litván földeket is fennhatósága alatt álló területnek deklarálta.⁸⁹ Samogitia kérdése azonban most nem maradt lokális konfliktus, hanem azt követően, hogy 1409. július 17-én Łęczycában a lengyel nemesség Litvánia támogatása mellett döntött, s augusztus 1-jén Lengyelország hadat üzent a Német Lovagrendnek, eszkalálódott és nagy háborúvá szélesedett. 1409. augusztus 6-án a nagymester is hadat üzent Lengyelországnak, s ezzel kezdetét vette a lengyel–litván állam és a lovagrend közötti „nagy háború”.⁹⁰

A konfliktus tehát már régóta érlelődött, s mindkét fél készült az összecsapásra. A Német Lovagrend például már 1407 nyarától csökkentette pénzeinek ezüsttartalmát, és a pénzverés, a kibocsátott Schillingek (solidusok) számának növelésével igyekezett finanszírozni a háborús előkészületeket. A névérték változatlanul hagyása mellett a Schillingek 1,26 grammos korábbi ezüsttartalmát 1,17 grammra szállította le.⁹¹ Az 1408. szeptember 14-i orosz–litván béke lehetővé tette Witoldnak, hogy átcsoportosítsa erőit keletről északnyugatra, a lovagrend elleni háborúra, amit a samogitai felkelők támogatásával már évek óta igyekezett előkészíteni. 1408 őszén tehát már tudni lehetett, hogy a litván haderő felszabadult keleten, ezért az év végén a Rend nagymestere sorra végiglátogatta a határvidék várait, hogy ellenőrizze a katonai, védelmi előkészületek állapotát.⁹² 1408 őszén a délkeleti erdővidék, a mazóviai és litván határterület megerősítésére a lovagok újjáépítették a litvánok által lerombolt Lyck várát.⁹³ 1405 és 1407 között Gotland

⁸⁷ CEV Nr. 29.

⁸⁸ Spuler 1940. 318. o.

⁸⁹ CEV Nr. 393., 399.

⁹⁰ Militzer 2005. 143–144. o.; Font 1997. 82. o.

⁹¹ M. Dygo: Die Münzpolitik des Deutschen Ordens in Preussen in der ersten Hälfte des 15. Jahrhundert. *Studia Maritima*, 7. (1989.) 10. o.; O. Volckart: Die Münzpolitik im Ordensland und Herzogtum Preußen von 1370 bis 1550. (Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien 4.) Wiesbaden, 1996. 62. o.; E. Waschinski: Die Münz- und Währungspolitik des Deutschen Ordens in Preußen, ihre historischen Probleme und seltenen Gepräge. Göttingen, 1952. (A továbbiakban: Volckart 1952.) 94. és 235. o.

⁹² H. Plehn: Geschichte des Kreises Strasburg in Westpreußen. (Materialien und Forschungen zur Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte von Ost- und Westpreußen II.) Leipzig, 1900. (A továbbiakban: Plehn 1990.) 74. o.

⁹³ W. Długocki: Die Bildung der Grenze zwischen dem Deutschordensland Preußen und dem Herzogtum Masowien in den Jahren 1343–1422. In: Grenze und Grenzüberschreitung im Mittelalter. Hrsg. von: U. Knefelkamp, K. Bosselmann-Cyran. Berlin, 2007. 144. o.

szigetének katonai biztosítására közel 3000 márkát költött a Rend, így a sziget birtoklása pénzügyi szempontból egyre nagyobb teherként jelentett. De politikai szempontból is fenyegető lett: a lengyel–litván állammal éleződő helyzetben a sziget visszaszerzésére törekvő kalmari unióval kétfrontos háborúval fenyegetett.⁹⁴ Ennek elhárítása, valamint a pénzügyi és katonai erőforrásoknak a porosz határok védelmére történő átcsoportosítása érdekében a Német Lovagrend 1408-ban 9000 angol Nobel kártérítés ellenében visszaadta Gotlandot Pomerániai Eriknek, a kalmari unió királyának.⁹⁵ A háború kitörését megelőzően 1409-ben a lovagok 216 márka 8 Scot értékben vásároltak páncélokat, 1265 márka 16 Scotért vettek salétromot, s 370 márka 5 Scotot fordítottak lőfegyverek beszerzésére.⁹⁶ A hadikiadások között különleges szerepet játszott az ágyúöntők és puskaművesek fizetése. A *Treßlerbuch* feljegyzései szerint 1409-ben a lovagrend havi 4 márka bérért fogadta fel Peter Werdener puskaművest.⁹⁷ Nicolaus Flinst puskaműves, aki 1405–1409 között állt a lovagok szolgálatában,⁹⁸ szintén jó fizetést kaphatott, mert 1406-ban 85 márkáért földbirtokot is vett magának.⁹⁹ Rajtuk kívül a források még számos más fegyverkészítőről is megemlékeztek: Hannus Lutkéről (1406),¹⁰⁰ egy bizonyos Engilkéről (1401–1404),¹⁰¹ Jacob von Bergéről (1402–1403),¹⁰² vagy Hannus Meissenerről (1403–1406).¹⁰³ 1405 és 1409 között a Német Lovagrend 4909 márkát fordított fegyverek, 1014 márkát lovak vásárlására, és 189 márkát puskaművesek bérére.¹⁰⁴ 1409 tavaszán a Német Lovagrend vezetése úgy döntött, hogy a küszöbön álló nagy háborúhoz zsoldosokat is fog felfogadni, ezért megbízottakat küldött a Birodalomba, hogy ott zsoldosokat toborozzanak. Erre azért volt szükség, mert a küszöbön álló háborút már nem kizárólag pogánynak mondott litvánok ellen, hanem a katolikus Lengyelország ellen is fogják vívni, emiatt – a korábbi litván hadjáratoktól eltérően – nyugati keresztiesekre, támogatókra nem számíthatott a Rend, pótlásukat zsoldosokkal kellett megoldani.¹⁰⁵ A thorni komtúrnak szóló 1409. június 15-i nagymesteri instrukciók szerint a lovagrend vezetése a katolikus lengyel nemesség körében igyekezett Jagelló-ellenes propagandát kifejteni, s megakadályozni, hogy Samogitia kérdése az eddigieknél nagyobb figyelmet kapjon. A Német Lovagrend azzal érvelt, hogy a pogányokkal szemben a kereszténységet védelmezi, Jagelló pedig valójában elbitorolja Vilmos osztrák herceg elől a lengyel koronát. Elismerete ugyan, hogy Jagelló támogatja az egyházat, de nem a római, hanem

⁹⁴ *Benninghoven* 1964. 473. o.

⁹⁵ Staatsverträge I. Nr. 50–51, 55.; HR(1) V. Nr. 423–424., 426., 504., 507.

⁹⁶ MTB 527., 557–559., 583–584. o.

⁹⁷ Uo. 554., 559., 562., 580. o.

⁹⁸ Uo. 336., 341., 365., 384., 471., 474., 478., 536., 580. o.

⁹⁹ Uo. 385. o.

¹⁰⁰ Uo. 401. o.

¹⁰¹ Uo. 116., 252., 257., 273. o.

¹⁰² Uo. 171., 259. o.

¹⁰³ Uo. 245., 248., 250., 384. o.

¹⁰⁴ *Sarnowsky* 1993. 400. o.

¹⁰⁵ *M. Biskup*: Das Problem der Söldner in den Streitkräften des Deutschordensstaates Preußen vom Ende des 14. Jahrhunderts bis 1525. In: Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter. (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica VI.) Hrsg. von: *Z. H. Nowak*. Toruń, 1991. (A továbbiakban: *Biskup* 1991.) 51. o.

az ortodoxot: „ha a litvánok közül egy római keresztény, akkor 100 másik ortodox”.¹⁰⁶ Ezzel szemben Jagelló és Witold a samogitiaiak érveit ismételték meg: a Német Lovagrend valójában csak világi uralma kiterjesztésére, s nem a kereszténység megszilárdítására törekszik Litvániában. A katolikus hit valódi terjesztője a lengyel király, míg a lovagrend igyekszik azt megakadályozni.¹⁰⁷ 1409 július közepén Németországból Neumarkon keresztül Pommerellen földjére érkeztek az első zsoldos csapatok. Egy részüket a neumarki, többségüket pedig a pommerelleni várak és városok helyőrségébe osztották be. Egy kontingensüket a Visztula bal partján, a lengyel határhoz közeli, Thorn városával szemben fekvő Nessauba (Nieszawa) vezényelték.¹⁰⁸ Jóllehet a hadiállapotot először Lengyelország deklarálta (1409. augusztus 1.) – amire néhány nap múlva (augusztus 6.) Poroszország hasonlóképpen válaszolt –, az első tényleges katonai lépéseket a lovagrend tette meg: csapatai több irányból is támadást indítottak a lengyel határok mentén.¹⁰⁹ Tíz nappal a hadüzenet elküldését követően, 1409. augusztus 16-án Neumark és Pommerellen területéről a lovagrend zsoldosai rátörték Nagy-Lengyelország északi részeire, Wałcz (Deutsch-Krone) környékére.¹¹⁰ Ugyanezen a napon a nagymester vezette főszereg a porosz–lengyel határon fekvő Strasburg városából betört Dobrin tartományba, elfoglalt néhány kisebb várat, udvarházat, és a terület nagy részét feldúlta.¹¹¹ A Pommerellenben állomásozó zsoldosok egy része Tuchel (Tuchola) komtúrjának parancsnoksága alatt 1409. augusztus 27-én Kujávia északi területeire támadt, és néhány napi ostrom után elfoglalta Bydgoszcz (Bromberg) városát. A zsoldosok ezután kapitányuk Heinz Borsnitz vezetésével lovagrendi helyőrségként a városban maradtak. Parancsnokuk Heinrich von Plauen, Schwetz komtúrja lett.¹¹² A dobrini terület elleni támadáskor csak a hadfelszerelésre 1700 márkát költött a Rend.¹¹³ A Német Lovagrend csapatai a Jagelló oldalára állt Janusz mazóviai herceg földjeire is betörték.¹¹⁴ A lengyel–litván vezetést minden bizonynyal meglephette a lovagrend többirányú, gyors offenzívája. Feltehetően nem számoltak azzal, hogy a samogitiai hadszíntér mellett alig két hét leforgása alatt új frontok nyílhatnak, azaz mind a lovagok háborús felkészültségének mértékét, mind pedig hírközlésük és mozgósító képességük gyorsaságát alábecsülték. Jagelló király csak 1409 őszére tudott felállítani egy ellentámadásra alkalmas sereget, és szeptember végén ostrom alá vette Bydgoszcz-ot. A lengyel erők 1409. október 6-án foglalták vissza a várost.¹¹⁵ Ezt követően – az alaposabb háborús felkészülés érdekében – mindkét fél kész volt fegyverszünetet kötni. A status quo alapján 1409. október 8-án megkötött fegyverszüneti meg-

¹⁰⁶ CEV Nr. 409.

¹⁰⁷ Boockmann 1975. 85. o.

¹⁰⁸ Biskup 1991. 52. o.

¹⁰⁹ Font 1997. 82. o.

¹¹⁰ E. Kutowski: Zur Geschichte der Söldner in den Heeren des Deutschordensstaates in Preußen bis zum ersten Thomer Frieden 1.2.1411. *Oberländische Geschichtsblätter*, 14. (1912.) (A továbbiakban: Kutowski 1912.) 435. o.

¹¹¹ Plehn 1990. 75. o.

¹¹² Biskup 1991. 52. o.

¹¹³ Sarnowsky 1993. 393. o.

¹¹⁴ Krollmann 1932. 86. o.

¹¹⁵ Kutowski 1912. 458–459. o.

állapodás 1410. június 24. napnyugtáig tartott.¹¹⁶ Jagelló ígéretet tett arra, hogy a fegyverszünet ideje alatt nem támogatja a samogitai felkelőket. Diplomáciai szempontból ez a Német Lovagrend sikerét jelentette: az 1407-ben indított samogitai litván propagandával ellentétben a fegyverszünet lényegében azt rögzítette, hogy a tartomány földjén a lovagok nem hódítóként, hanem a kereszténység védelmezőiként jelentek meg.¹¹⁷ A fegyvernyugvást követően a lovagrend elbocsátotta zsoldosait, akik legkésőbb október végéig hazatértek a Birodalomba. Átlagosan 2,5 hónapot szolgáltak, számuk 800 „lándzsa”, azaz kb. 2400 fő volt. Minden „lándzsa” (=általában 3 fő) havonta 11 porosz márkát kapott, így 1409-ben a Német Lovagrend 22 500 márkát fizetett ki zsoldosokra.¹¹⁸ Az 1409 augusztusától októberig jórészt Kulmerlandon, Pommerellenben és Neumarkban összevont s mozgósított lovagrendi haderő létszáma kb. 10 000 fő volt, melynek közel 25%-át zsoldosok alkották.¹¹⁹

A háború sikeres megvívása szempontjából mindkét fél szükségesnek érezte a fegyverszünetet. Jagelló és Witold időt akart nyerni a lengyel, de még inkább a litván csapatok mozgósítására és felvonultatására. A lovagrend igyekezett szorosabbra fűzni kapcsolatait eddigi szövetségeseivel, s arra törekedett, hogy diplomáciai–politikai támogatáson túl katonai fellépésre is rávegye őket. A császári méltóságra pályázó Luxemburgi Zsigmond a Birodalomban viszonylag nagy népszerűségnek örvendő Német Lovagrend védelmezőjeként lépett fel, amit megválasztása érdekében propagandaként igyekezett felhasználni a német fejedelmek körében. A Birodalom leendő uralkodójának támogatásáért a nagymester vállalta, hogy a zálogba vett Neumark után még további 40 000 aranyforintot fizet.¹²⁰ Ezt követően 1409. december 20-án Budán a lovagrend nevében Werner von Tettingen elbingi komtúr és főispotályos, valamint Albrecht von Schwarzburg thorni komtúr katonai szövetséget kötött a magyar királlyal. A megállapodás értelmében Zsigmond ígéretet tett arra, hogy háború esetén katonai erővel is támogatni fogja a lovagokat, amennyiben Jagelló király pogányokat vagy schismatikusokat (azaz tatárokat és oroszokat) is felvonultat seregében.¹²¹ Tekintettel arra, hogy a litván nagyfejedelemség nagyszámú ortodox, sőt még moszlim népességgel is rendelkezett, a budai szerződés határozott ígéret volt arra, hogy a Német Lovagrend oldalán Luxemburgi Zsigmond is beavatkozik a háborúba, s délről megtámadja Lengyelországot. A Rend melletti elkötelezettségét a magyar király azzal is kifejezésre juttatta, hogy Cillei Borbálától született lányának a két lovagrendi követ lett a keresztapja.¹²² Nem sokkal a budai tárgyalások előtt, 1409. november 30 és december 7. között Bresztben Jagelló és Witold is haditanácsot tartott a következő évi hadjáratról. A sereg gyülekezőhelyéül a Visztula-parti Czerwińsket jelölték ki, mert szomszédos volt Mazóviával és Dobrinnal (Dobrzyń), s kb. egyenlő távolságra feküdt a lengyel és a litván hatalmi-fejedelmi székhelyektől. A kato-

¹¹⁶ Font 1997. 83. o.

¹¹⁷ Pószán L.: Németország a középkorban. Debrecen, 2003. (A továbbiakban: Pószán 2003.) 284. o.

¹¹⁸ MTB 599. o.; S. Ekdahl: Kilka uwag o Księdze żołdu Zakonu Krzyżckiego z okresu „Wielkiej wojny” 1410–1411. *Zapiski Historyczne*, 33. (1968.) 3. sz. (A továbbiakban: Ekdahl 1968.) 119. o.

¹¹⁹ Biskup 1991. 52. o.

¹²⁰ Staatsverträge I. Nr. 64.; Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Ford., s. a. r.: Skorka Renáta. (História Könyvtár, Elbeszélő források 1.) Budapest, 2008. 32. o.

¹²¹ Staatsverträge I. Nr. 77–78. o.

¹²² Hoensch 1997. 11. o.

nai egyeztetésen támadó háború mellett döntöttek, s a hadműveletek céljával a Német Lovagrend székhelyének, Marienburgnak az elfoglalását tűzték ki.¹²³ Zsigmond bátyja, Vencel, cseh király, aki nem tudott belenyugodni a császári korona elvesztésébe, döntőbírói szerepet vállalva igyekezett „császári” minőségben fellépni. Az 1410. február 15-én meghozott döntése egyértelműen a Német Lovagrendnek kedvezett: felszólította a lengyel királyt, hogy ne szövetekezzen pogányokkal és schismaticusokkal, s megerősítette a lovagokat Dobrin és Samogitia birtokában.¹²⁴ Egy későbbi forrás szerint mindezért a nagymester 60 000 aranyforintot ígért Vencelnek.¹²⁵ A döntőbírói ítéletet Jagelló nem ismerte el igazságosnak és jogszerűnek.¹²⁶ Állásfoglalása egyértelművé tette, hogy a felek közötti vitás kérdéseket nem lehet békés úton megoldani. A döntőbíráskodási procedúra ugyanazt a célt szolgálta, mint a fegyverszünet: mindkét oldal időt akart nyerni az összecsapásra való felkészüléshez. A lovagrend már 1410 elején nagyszabású zsoldos toborzásba kezdett Csehországban, Sziléziában és Meißenben. A felfogadott zsoldosoknak 1410. június 15–17. között kellett szolgálatba állniuk és jelentkezniük az Odera melletti Krossenben (Krosno), ahol a Rend megbízottjától előleget, ún. *offraschungét* kaptak.¹²⁷ 1410. március 31-én Marienburgban a nagymester és Zsigmond követei olyan megállapodást kötöttek, melynek értelmében a lovagrend a magyar király tudta és beleegyezése nélkül nem köt különbékét Lengyelországgal.¹²⁸ A katonai előkészületek részeként 1410 áprilisában Zsigmond 1500 lovat küldött a sziléziai származású Kristof Gersdorffal Poroszországba, a nagymester megbízottai pedig Sziléziában, Csehországban és Ausztriában fegyvereket, s egyéb katonai felszereléseket vásároltak. Ulrich von Jungingen nagymester szövetségi tárgyalásokat kezdett Jagelló király öccsével, Skirgailával.¹²⁹ Luxemburgi Zsigmond viszont a lengyel–litván unió felbomlásztásának szándékával – jövőbeni római királlyá (azaz császárrá) választásának reményére alapozva – királyi címet és koronát ígért Witold litván nagyfejedelemnek.¹³⁰ A megfoghatatlan ígéretnél azonban belpolitikai okokból Witold számára fontosabb volt Samogitia visszaszerzésének ügye. Mivel 1410 tavaszának végéhez közeledve nyilvánvalóvá vált, hogy a háború elkerülhetetlen, Zsigmond, mint a Német Lovagrend szövetségese, hazarendelte Lengyelországban tartózkodó alattvalóit, s minden lengyelt kitiltott országából.¹³¹ A közelgő összecsapásról azonban a magyar király figyelmét fontosabb események vonták el: 1410. május 8-án meghalt Ruprecht császár, így minden erejével római királlyá választásának kérdésére koncentrált.¹³²

¹²³ Font 1997. 86–87. o.; Jorgensen 2007. 170. o.

¹²⁴ Staatsverträge I. Regest 80.

¹²⁵ Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an die Kurie I–II. Bearb. von: K. Forstreuter. Göttingen, 1960–1961. (A továbbiakban: Berichte I–II.) Nr. 59.

¹²⁶ Pósan 1998. 641. o.

¹²⁷ Biskup 1991. 53. o.

¹²⁸ Staatsverträge I. Nr. 86.

¹²⁹ Font 1997. 83–84. o.

¹³⁰ Nowak 1964. 98. o.; Boockmann 1975. 89. o.

¹³¹ Hoensch 1997. 12. o.

¹³² Pósan 2003. 285. o.

Ahogy közeledett 1410. június 24., a fegyverszünet lejártának napja, felgyorsultak a csapatmozgások. A litván sereg már június 3-án elindult a Vilnius környéki gyülekezőhelyről nyugat felé. Június 11-én a Narew-folyónál orosz és tatár egységek csatlakoztak hozzá. A Narew mentén haladt egészen a torkolatig, majd a Bug mentén vonult a Visztuláig, egészen a Varsótól mintegy 50 kilométerre fekvő Czerwińskig.¹³³ A lovagrend vezetése nem ismerte a lengyel–litván sereg gyülekezési helyét, felvonulási tervét. Nem tudhatta, hogy Lengyelország vagy Litvánia felől várható-e a támadás, ezért a nagymester a porosz határok mentén több ponton is csapatokat vont össze. A litván határvidéken Rhein (Ryn) komtúrjának vezetésével állt fel egy jelentősebb lovagrendi sereg, Neumarkban a litván háborúban már bizonyított Michael Kűchmeister parancsnoksága alatt, Pommerellenben, a Visztula mellett, Schwetz komtúrjának, Heinrich von Plauennek a vezetésével egy tartalék sereget állítottak fel, maga a nagymester pedig a fősereggel a kulmerlandi határoknál, a Drewenz (Drwenca)-folyónál sorakozott fel. A korábbi háborúk tapasztalata ugyanis éppen az volt, hogy a Visztula vízi útját utánpótlási szállításokra felhasználva, a lengyel támadások leginkább Kulmerland ellen irányultak, ezért a lovagrend itt összpontosította erői javát.¹³⁴ Június 15–17. között az Oderától megérkezett a Birodalomban felfogadott zsoldosok egy része, akik Pommerellen földjén Scholchauba és Konitzba vonultak, ahonnan többségük Tuchelen keresztül a Visztulához, a lengyel-porosz határhoz ment, hogy csatlakozzon Ulrich von Jungingen nagymesterhez. A lovagrendi hadvezetés összehavarására, megtévesztésére, elterelő hadműveletként Witold csapatokat küldött Memel ellen, Jagelló pedig a pommerelleni határvidéken rendelt el katonai mozgást. Azt akarta elhíttetni, hogy itt, a kelet-pomerániai térségben fog támadni, s nem a Visztula-vidéken, a nagymester azonban nem döntött be ennek a cselnek, és fősergével változatlanul a déli határvidéken maradt.¹³⁵

1410. június 24-én, a fegyverszünet lejártának napján, Jagelló Walbórzban hivatalosan is hadba szólította Lengyelország nemeseit, hadakozó népeit, deklarálta a háború megkezdését. Mivel jó előre tudni lehetett, mikor ér véget a fegyverszünet, a katonai mozgás már jóval hamarabb megkezdődött, sőt a távolabbi területekről már úton is voltak a csapatok a gyülekezőhelyre. Ennek köszönhetően a kis-lengyelországi sereg két nap alatt össze is gyűlt. Itt Walbórzban a lengyel király még találkozott Luxemburgi Zsigmond követivel, akik a fegyverszünet lejárta előtti utolsó napokban még kísérletet tettek a konfliktus tárgyalásos rendezésére.¹³⁶ Június 26-án Jagelló megindult Walbórból észak felé. Ugyanezen a napon a nagy-lengyelországi hadak is elindultak Czerwińsk felé. 1410. június 30-án és a következő nap a Kis- és Nagy-Lengyelország különböző területeiről jött csapatok megérkeztek a gyülekezőhelyre. A mintegy 600 méter széles Visztulán pontonhidat vertek, amelyen az átkelés három napig tartott. A folyó túlsó (jobb) partján találkoztak Witold litván seregével.

Az egyesült lengyel–litván had július 3-án indult tovább a Visztula jobb partján Płock irányába, onnan pedig a porosz határ felé.¹³⁷ De nem a természetes közlekedési és szállí-

¹³³ Font 1997. 88. o.

¹³⁴ Krollmann 1932. 89. o.

¹³⁵ Jorgensen 2007. 170–171. o.

¹³⁶ Málusz E.: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest, 1984. 83. o.; Rázsó Gy.: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393–1437). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1973. 3. sz. 429. o.

¹³⁷ Font 1997. 88–93. o.; Jorgensen 2007. 171. o.

tási útvonalat jelentő Visztula mentén vonult a lovagrend nagy határ menti városa, Thorn felé – ahogyan azt feltételezni lehetett volna –, hanem a lovagok hírszerzőinek félrevezetésére Plock után a lengyel-litván sereg északnak fordult. Mintegy 30–40 kilométer után a Wkra-folyó mentén folytatta a menetelést Poroszország felé. 1410. július 7-én Jagelló és Witold serege, mely egy hét alatt közel 130 kilométert tett meg (napi 20–25 kilométert), átlépte a porosz határt.

A fegyverszünet lejárta nem véletlenül esett június végére: ekkorra már szárazzá váltak az utak, levonultak a tavaszi árhullámok, így alkalmassá váltak a katonai felszerelések, az utánpótlás szállítására. Minél nagyobb volt egy sereg, annál több felszerelést, csomagot kellett magával vinnie. A szállítási kapacitás szükséglete általában nem egyenes, hanem annál nagyobb arányban nőtt a katonák létszámával. Nyáron viszont, aratási időszakra eső hadjárat esetén, kisebb volt a szállítandó hadtápigény. A seregnek nem kellett nagy mennyiségű takarmányt vinni magával, és azzal is számolhatott, hogy a megtámadott területen is talál gabonát. Nyáron a húsellátás biztosítása is jóval egyszerűbb volt: a vágóállatokat lábbon a sereg után hajtották. A gyalogos katonák, a szállítószekerek vagy a vágóállatok azonban csak lépésben tudtak haladni, ezért egy középkori hadsereg naponta átlagosan 20 kilométert tudott megtenni.¹³⁸

Ettől az értéktől a lengyel–litván had menetteljesítménye sem tért el. Jagelló felvonuló hadereje 23–24 000 fő lehetett, vele szemben a nagymester vezette lovagrendi főszereg pedig kb. 16 000.¹³⁹ A lengyel zászlók alatt szép számban cseh zsoldosok is szolgáltak. Egyes vélemények szerint a későbbi huszita vezér, Jan Žižka is köztük volt.¹⁴⁰ A lengyel–litván sereg július 9-én ért Lautenburg (Lidzbark Welski) alá, mert a Drewenz-folyón ehhez közel, Kauernik településnél (Kuzętniknél) volt átkelésre alkalmas gázló. Jagelló azt remélte, hogy még a lovagrendi csapatok megérkezése előtt át tud kelni a folyón, de a jórészt zsoldosokból álló lovagrendi határvédő erők 1410. július 9–10-re teljes hosszában ellenőrzésük alá vonták a Strasburg (Brodnica) – Kauernik (Kurzętnik) vonalat, s megghiúsították a lengyel–litván csapatok átkelését.¹⁴¹ A Birodalomban toborzott zsoldosok egy része csak július elején érkezett meg Neumark tartományon keresztül Pommerellenbe, így őket a Német Lovagrend már nem tudta a Drewenz melletti határszakaszra vezényelni. 1410. július közepéig 5751 zsoldos érkezett Poroszországba, ebből 3712 került a nagymester vezette főszereghez (azaz kb. kétharmad részük), a többi, mintegy 2039 fő Pommerellen déli határainak védelmezésére maradt. A főszereghez érkezett zsoldosokat szétszortották a lovagrendi kontingensek között, és egy-egy lovagrendi tisztviselő parancsnoksága alá rendelték őket.¹⁴² A 16 000 főnyi lovagrendi főerő kb. negyedét tehát zsoldosok alkották. Mivel a Drewenz-folyón megghiúsult az átkelés, a lengyel–litván hadvezetés úgy döntött, hogy északkeletre, a folyó erdőkkel borított forrásvidéke felé indulnak el, megkerülik a folyót, s azt követően fordulnak nyugatra, a lovagrendi székhely, Marienburg felé. 1410. július 12-én a litvánok által elfoglalt lovagrendi városban, Soldauban (Dziatdowóban) Luxemburgi Zsigmond követi hadüzenetet

¹³⁸ Benninghoven 1970. 635–636. o.

¹³⁹ Ekdahl 1991. 271–324.; Biskup 1991. 53. o.

¹⁴⁰ Font 1997. 103. o.

¹⁴¹ Uo. 93. o.; Biskup 1991. 53. o.

¹⁴² Ekdahl 1968. 118. o.

adtak át Jagellónak, hogy megállásra, visszafordulásra bírják rá.¹⁴³ A lengyel király és vezérkara azonban jól tudta, hogy a magyar uralkodó hadüzenete csak politikai nyomásgyakorlás, és szó sincs Dél-Lengyelország elleni előkészített katonai támadásról, ezért azt figyelemre sem méltatta. Július 13-án Jagelló serege megostromolta és elfoglalta Gilgenburg városát (Dąbrówno), lakóit lemészárolta, majd tovább nyomult előre.¹⁴⁴ A lovagrendi sereg, amelyik a Drewenz-folyótól követte a lengyel–litván hadat, Gilgenburgtól alig 10 kilométerre, Löbauban (Lubawa) tartózkodott. 1410. július 15-én a két sereg a Grünwald, Tannenberg és Ludwigsdorf falvak alkotta háromszögben ütközött meg egymással. Az egész napos csata a Német Lovagrend súlyos vereségével ért véget.¹⁴⁵ Az ütközetben elesett a nagymester, a főispotályos kivételével a lovagrend összes főbb tisztségviselője, a komtúrok fele, igen sok lovag, világi porosz birtokos, hadba vonult városi polgár és fizetett zsoldos. A lovagrend tagjainak mintegy harmada vesztette életét Grünwaldnál.¹⁴⁶ A fogságba esettek száma is igen tekintélyes volt. A lovagrendi sereg maradéka Marienburg felé menekült. Heinrich von Plauen, schwetzi komtúr, aki úton volt az erősítéssel a fősereg felé, a menekülőktől értesült a vereségről. Azonnal visszafordította csapatait, és gyorsított menetben a lovagrendi állam székhelyének megvédelmezésére sietett. Július 18-án már Marienburgban tartózkodott, azaz a kb. 110 kilométernyi távolságot figyelemre méltó gyorsasággal tette meg.¹⁴⁷ A lengyel–litván sereg a csatát követő nap még pihenőt tartott, s július 17-én indult tovább. Jagelló király azonban már az ütközetet követő napon levélben szólította fel a nagyobb porosz városokat meghódításra. Július 18-án, amikor Heinrich von Plauen kézbe vette Marienburg védelmének megszervezését, a litván csapatok elfoglalták és feldúlták Osterode (Olsztyn) városát.¹⁴⁸ Jagelló serege Grünwaldtól nyolc nap alatt tette meg a Marienburgig terjedő utat. A viszonylag lassúbb haladás oka az volt, hogy az útjába eső tágabb körzet porosz városai, mint Löbau (Lubawa), Neidenburg (Nidzica), Ortelsburg (Szczytno), Preußisch Mark (Przeżmark) vagy a Visztula-öbölnél Elbing (Elbląg) meghódítottak előtte. Mivel korábbi levelére semmilyen választ sem kapott, július 22-én a lengyel király újabb követet küldött Thorn városába, hogy hódoljon meg előtte. Jóindulata jeléül szabadon engedte a grünwaldi csatában foglyul ejtett thorni fegyvereseket, polgárokat, köztük Johann von der Mersche városi tanácsost. A thorni patríciusi réteg attól tartott, hogy a lengyel korona fennhatóságának elismerésével visszavonhatatlanul Krakkó javára fog eldőlni eddigi kereskedelmi rivalizálásul. Ezért megbeszéléseket kezdett a lovagrendi állam irányítását kézbe vevő Heinrich von Plauennel a lehetséges katonai védelemről. A schwetzi komtúr figyelme azonban Marienburg küszöbön álló ostromára és megvédelmezésére

¹⁴³ G. Hermanowski: Ostpreußen. Augsburg, 1996. (A továbbiakban: Hermanowski 1996.) 272. o.; Font 1997. 93. o.

¹⁴⁴ Militzer 2005. 144. o.

¹⁴⁵ Kuczyński 1966.; G. Evans: Tannenberg 1410–1414. London, 1970.

¹⁴⁶ Militzer 2005. 144. o.; A. Czacharowski: Die Führungssicht in Thorn (Toruń) am Anfang des 15. Jahrhunderts – ihre politische und ökonomische Problematik. In: Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der Werdenden Neuzeit. Hrsg. von: W. Ehbrecht. (Städteforschung A/9.) Köln–Wien, 1980. (A továbbiakban: Czacharowski 1980.) 350. o.

¹⁴⁷ M. Pelech: Heinrich von Plauen. In: Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994. Hrsg. von: U. Arnold. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 40.) Marburg, 1998. 114–116. o.; Font 1997. 135. o.

¹⁴⁸ Hermanowski 1996. 227. o.

irányult, s nem tudott segítséget ígérni Thornnak. Július 25-én a lengyel–litván seregek megérkeztek a nagymesteri székhely falai alá, a következő napon pedig Jagelló újabb levelet küldött Thornba, s a meghódolás megtagadása esetén a város elpusztításával fenyegetett. Ezt követően Thorn polgárai elfoglalták a Német Lovagrend városi rendházát (várát), s elűzték annak helyőrségét. Ez történt Graudenzben (Gmidziadz) és Strasburgban (Brodnica) is.¹⁴⁹ Marienburgot, melynek ostroma július 25-én megkezdődött, mintegy 3000 részben Grünwaldtól elmenekült, részben pedig Pommerellenből ide vezényelt zsoldos védelmezte.¹⁵⁰ A vár nyugati, Nogat-folyó felé eső oldalának védelmezésére Heinrich von Plauen 400 ún. „hajósgyermekek”, azaz bárkákon, hajókon szolgáló íjász matrózokat is felfogadott. Igen magas, heti 1 márka zsoldot kaptak.¹⁵¹ A grünwaldi vereségről még nem értesült Luxemburgi Zsigmond – mint a német korona várományosa – 1410. augusztus 2-án a háborús kiadások finanszírozására, s hogy jobb fizetőeszköz birtokában könnyebben lehessen zsoldosokat toborozni, engedélyezte a Német Lovagrendnek, hogy magyar mintájú aranypénzt veressen.¹⁵² Magára az engedélyre azért volt szükség, mert a Birodalomban az aranypénzverés uralkodói privilégium volt, s az 1356. évi aranybulla csak a választófejedelmeknek adta meg ezt a jogot.¹⁵³ A háború idején a Német Lovagrend a Birodalomhoz való tartozását hangsúlyozta, ezért szüksége volt a leendő római király engedélyére, aki a német fejedelmeket, nemeseket és városokat a lovagok támogatására szólította fel.¹⁵⁴

1410. augusztus 10-én a kulmerlandi városok, világi birtokosok, sőt még Poroszország legfontosabb tengeri kikötővárosa, Danzig is meghódolt a lengyel király előtt.¹⁵⁵ Jagelló pénzverési jogot ígért a porosz városoknak, kereskedők szabad mozgását Lengyelországban (azaz Krakkó árumegállító jogának visszavonását), és a városokra kívánta bízni Poroszország legfontosabb árucikkének, a gabona exportjának ellenőrzését. Mivel 1410 augusztusában a porosz rendek többsége behódolt a lengyel király előtt, a lovagrend lényegében csak zsoldosokra támaszkodhatott, és csak az ő segítségükkel tudta védelmezni Marienburgot. Emiatt még ebben a hónapban Heinrich von Plauen Csehországba küldte a königsbergi fősáfárt, Georg von Wirsberget, hogy ott további, mintegy 4000 „lándzsa” (azaz kb. 12 000) zsoldost toborozzon.¹⁵⁶ Irányítása alatt Marienburg sikerrel állt ellent az ostromnak, s a több hetesre nyúlt várívás során a lengyel–litván seregben egyre komolyabb élelmezési, ellátási gondok jelentkeztek. Az éhező katonák fel dúlták, kirabolták az egész Alsó-Visztula térségét. Pusztításaik miatt a nem oly régen behódolt Danzig városa 1410 szeptemberében már szembe fordult a lengyel királlyal. Jagelló seregében járvány is felütötte a fejét. A lengyel nemesek egyre jobban sérelmezték

¹⁴⁹ Posilge, SRP III. 486. o.

¹⁵⁰ Kutowski 1912. 481. o.; Ekdahl 1968. 124. o.

¹⁵¹ S. Ekdahl: „Schiffskinder” im Kriegsdienst des Deutschen Ordens. Ein Überblick über die Werbungen von Seeluten durch den Deutschen Orden von der Schlacht bei Tannenberg bis zum Brester Frieden (1410–1435). In: Kultur und Politik im Ostseeraum und im Norden 1350–1450. *Acta Visbiensia*, IV. (1971.) 250–251. o.

¹⁵² Regesta II. Nr. 1672.

¹⁵³ E. Nau: Epochen der Geldgeschichte. Stuttgart, 1972. 49. o.

¹⁵⁴ Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437) Bd. I–II. Hrsg. von: J. H. Böhmén. Innsbruck, 1896–1900. (A továbbiakban: RI XI.) Nr. 10.

¹⁵⁵ Czacharowski 1980. 350. o.; Krollmann 1932. 92. o.

¹⁵⁶ Biskup 1991. 54. o.

a hadjárat elhúzódását, a cseh és egyéb zsoldosok pedig fizetésük elmaradozása miatt zúgolódtak. Jagelló hírt kapott arról is, hogy a königsbergi fősáfr Csehországban már szerződtetett zsoldosokat, a Deutschmeister (a Német Lovagrend németországi előljárója) a német tartományokban szintén zsoldosokat toborzott, s tartani lehetett attól, hogy ezek az új csapatok rövid időn belül Poroszországba érkeznek. Olyan hírek is érkeztek, hogy a Német Lovagrend livónia rendága a kelet-poroszországi csapatokkal együtt meg akarja támadni Litvániát, ami bizonytalanná tette, hogy Witold és a litván sereg meddig marad a Visztulánál. Dél-Lengyelországban viszont tartani lehetett attól, hogy Luxemburgi Zsigmond esetleg mégis valóra váltja hadüzenetét és magyar csapatok törnek be a határon. 1410. szeptember 21-én, 9 heti sikertelen ostrom után Jagelló arra kényszerült, hogy beszüntesse az ostromot és elvonult. A kudarcba fulladt hosszú ostrom a lengyel-litván hadvezetés háborús tervének összeomlását is jelentette: nem sikerült a nagymesteri székhely megszerzésével politikai engedményekre kényszeríteni a lovagokat, és a lovagrendi kincstárra sem tehetette rá a kezét, amelyből kifizethette volna zsoldosait. A lengyel csapatok egyenesen dél felé vonultak vissza, és a meghódolt Kulmerlandon keresztül szeptember végén lépték át a lengyel határt, s érték el Dobrin tartományt.¹⁵⁷ Arról azonban még szó sem volt, hogy a lengyel király befejezte volna a háborút, hiszen a hadjárat még nem érte el célját. A dobrini és kujáviai területeken rendezni akarta serege sorait és újjászervezni az utánpótlást. De Zsigmond magyar király támadásával is foglalkoznia kellett. 1410. szeptember végén Stibor vajda 12 bandériummal betört Dél-Lengyelországba. Elfoglalta és kifosztotta Szandecet és környékét, majd visszatért Magyarországra. Az öt üldöző lengyelekkel Bártfánál csapott össze, de vereséget szenvedett, s katonaságának maradékával visszavonult Bártfára. Az egész magyar hadjárat és ellen-csapás alig egy hónapig tartott.¹⁵⁸ A déli porosz határnál fekvő Thorn, melynek vezetése elégedett volt a Jagelló által megígért kiváltságokkal, szeptember 28-án még ünnepélyesen köszöntötte, s hűségéről biztosította a visszavonuló lengyel királyt, sőt néhány nappal később 1000 márká kölcsönt is adott neki.

A lengyel sereg visszavonulását követően azonban a Német Lovagrend, új zsoldos csapatokkal megerősítve, visszafoglalta várainak s városainak többségét, az elpártolt nemeseket, világi birtokosokat vagy egyházi méltóságokat újra hűségre és engedelmessegre szorította. Neumark Vogt-ja, Michael Kuchmeister, Pommerellen földjén már szeptember második felében Németországból érkezett új zsoldos erővel (kb. 3000 fővel) kibővített seregével visszafoglalta a lengyelek által elfoglalt Konitz és Tuchel városát.¹⁵⁹ 1410. október elején Balga komtúrjának vezetésével erős lovagrendi sereg vonult be Kulmerlandra, és Stuhm, Strasburg, Rehden, Thorn, valamint Nessau kivételével az egész tartomány újra a lovagok fennhatósága alá került.¹⁶⁰

A még lengyel kézen maradt várak helyőrsége, utánpótlási lehetőségeitől elvágvá, lét-fenntartása érdekében kirabolta, feldúlta a várak környékét. 1410 decemberében például a gollubi komtúr azt panasolta a november 9-én nagymesterré választott Heinrich von Plauennek, hogy a Strasburgot megszállva tartó lengyelek feldúlták Gollub térségét, s

¹⁵⁷ Kröllmann 1932. 93. o.; Font 1997. 137. o.; Militzer 2005. 145. o.

¹⁵⁸ D. Dvořáková: A lovag és királya. Stiborici Stibor és Luxemburgi Zsigmond. Pozsony, 2009. 287. o.

¹⁵⁹ Biskup 1991. 54. o.

¹⁶⁰ Posilge, SRP III. 323. o.

115 lovat, 211 szarvasmarhát, valamint 388 juhot raboltak el. Egy részüket ugyan sikerült visszaszerezni, de végül így is elhajtottak 38 lovat, ugyanannyi marhát és 88 juhot. A kár értéke 130 márkát tett ki.¹⁶¹ Ezt megelőzően, 1410 novemberében Gollub komtúrja a várban állomásozó, lovagrendi szolgálatban álló sziléziai zsoldosokra is panaszkodott, akik összeverekedtek a lengyelektől zsákmányolt javakon, és nem teljesítették a parancsokat. A komtúr emiatt ezeknek a zsoldosoknak a visszahívását kérte Heinrich von Plautentől.¹⁶² Schönsee komtúrja 1411. január 19-én ugyanígy panaszkodott az ottani zsoldosokra.¹⁶³

A Német Lovagrend Michael Küchmeister vezette pommerelleni serege 1410 októberében átlépte a porosz–lengyel határt, és betört Kujáviába, hogy legyőzze és szétszórja az ott gyülekező lengyel erőket. A Koronowo mellett (Polnisch Krone) vívott csatában (1410. október 10.) azonban vereséget szenvedett, és 120 lovagjával, valamint 5 zsoldos kapitányával lengyel fogságba esett.¹⁶⁴ A koronowoi csata után a Német Lovagrend az addigi „lándzsánkénti” 11 márka zsoldot felemelte 12 márkára, a fogságba esett lovagrendi fegyvereseket pedig lengyel foglyokért kicserélte. 1410. október közepén újabb zsoldosok érkeztek Poroszországba, akiket Georg von Wirsberg fogadott fel Csehországban, novemberben pedig Németországból jöttek zsoldosok, így 1410. december közepére Heinrich von Plauen közel 8000 főnyi zsoldossereggel rendelkezett.¹⁶⁵ Az 1410. október elején Kulmerlandba bevonult lovagrendi sereg egy része Thorn ostromára indult. Altstadt-Thorn tanácsa Albrecht Rothe polgármester és Petrasch Cziros tanácsos személyében követeket küldött Jagelló királyhoz, hogy segítséget kérjen. 1410. október 12-én a lovagrendi csapatok elfoglalták Neustadt-Thornt, de a thorni vár elleni támadás, ahol lengyel helyőrség állomásozott, kudarcot vallott. Altstadt-Thorn vezető rétegét komoly gazdasági és politikai érdekek fűzték Lengyelországhoz, ezért kitartottak Jagelló oldalán, amit az a körülmény is megkönnyített, hogy a lengyel király erős sereggel Thorntól alig 40 kilométerre, Kujávia földjén, Inowrocławban tartózkodott.¹⁶⁶

Grünwaldnál ugyan a lengyel–litván had nagy győzelmet aratott a Német Lovagrend felett, de Marienburgot már nem tudta elfoglalni, 1410/1411 fordulójára pedig a porosz területek – néhány vártól és várostól eltekintve – lényegében újra a nagymester ellenőrzése alá kerültek. Jóllehet Kujáviában Jagelló nagy sereget tartott fegyverben, de a lovagok is sok zsoldost fogadtak fel, s 1410 októberében már arra is vállalkoztak, hogy lengyel területekre támadjanak. Koronowo mellett ugyan vereséget szenvedtek, de Jagellónak sem volt elegendő pénze ahhoz, hogy sokáig háborúzzon. Cseh zsoldosai kifizetetlen zsoldjuk miatt zúgolódtak, s egyre gyakrabban vetették fel azt a gondolatot, hogy inkább a Német Lovagrend szolgálatába szegődnek, mert a Rend folyamatosan toborzott fegyvereseket, és rendben fizetett is. Nagy-Lengyelország rendjei körében egyre nagyobb nyugtalanságot keltett a porosz határ mentén elhúzódó háború lehetősége, Kis-

¹⁶¹ Geheimes Staatsarchiv, Preußischer Kulturbesitz, Berlin, XX. Hauptabteilung, Staatsarchiv Königsberg, Deutschordensbriefarchiv 1410, 26 Dez., Schiebl. XXa. Nr. 44.

¹⁶² Uo. 1410, Nov., Scheibl. XXI. Nr. 53.

¹⁶³ Uo. 1411, 19, Jan., Schiebl. XXa. Nr. 119.

¹⁶⁴ Kutowski 1912. 486–487. o.; Z. Spieralski: Bitwa pod Koronowem 10. 10. 1410. In: Bitwa pod Koronowem 10. X. 1410. Bydgoszcz, 1961. 66–67. o.

¹⁶⁵ Biskup 1991. 54–55. o.

¹⁶⁶ Czacharowski 1980. 351. o.

Lengyelországban pedig attól tartottak, hogy megismétlődik Luxemburgi Zsigmond támadása. De Witold litván nagyfejedelem és Janusz mazóviai herceg sem akarta, hogy a Német Lovagrend esetleges legyőzésével Jagelló túlzottan megerősödjön.¹⁶⁷ Emiatt egyikük sem mutatott hajlandóságot a lovagokkal vívott háború folytatására. Ráadásul az Aranyhorda anarchikus belső viszonyai ismét jó lehetőséget kínáltak Witold számára, hogy aktívabb délkeleti politikát folytasson, így figyelme Poroszországról egyre inkább a délkeleti szláv földekre irányult.¹⁶⁸ Pulad kán, Temür kán és Edigü emír hatalmi harciba Toktamis 13 fia is beavatkozott, Witold pedig mindig örömmel fogadta a tatár trónkövetelőket, hogy egy vazallus Aranyhorda jöjjön létre. 1410-ben az ő támogatásával jutott hatalomra Dzselaiddin. A moszkvai fejedelem viszont egy másik Toktamis fiút, Kerimberdit igyekezett trónra ültetni.¹⁶⁹ Ilyen bel- és külpolitikai körülmények között Jagelló király béketárgyalásokra kényszerült a lovagrenddel. Mivel a nagy zsoldosereg fenntartása a porosz kincstárát is alaposan megterhelte, a nagymester szintén hajlandó volt tárgyalóasztalhoz ülni.

Az 1409 óta tartó hadiállapotot az 1411. február 1-jén Thorn városában aláírt békeszerződés zárta le, amely a grünwaldi vereség mértékéhez mérten alapvetően kedvező volt a Német Lovagrend számára. Dobrin tartomány ugyan a lengyel koronához került, de sem a Pommerellenre, sem pedig a Neumarkra támasztott lengyel igények nem teljesültek. Samogitia sem került ki végérvényesen a lovagok fennhatósága alól: csak Witold és Jagelló élete végéig csatolták vissza Litvániához, haláluk után pedig visszakerül a nagymester uralma alá.¹⁷⁰ Egyéb területi veszteségek nem érték a lovagrendet, a porosz határok változatlanok maradtak, habár a mazóviai szakaszon, a nagy erdőségekben továbbra is voltak vitatott részei.¹⁷¹ A foglyokért és a lengyelek által még megszállva tartott várak és városok kiürítéséért 1411 végéig a Rend 100 000 Schock cseh garast tartozott fizetni.¹⁷² Annak érdekében, hogy a határterületeken esetleg fegyveres rablóbandák vagy rablóakciók nehegy nagyobb konfliktust okozzanak, egy 12 fős egyeztető határbírórságot állítottak fel, amelybe a lengyel és a porosz fél hat-hat főt delegált. A februári békekötést követően ez a testület csak egyszer, 1411 szeptemberében ült össze, többször már nem.¹⁷³ A thorni békében Jagelló és Witold kötelezettséget vállalt arra, hogy pogány és ortodox alattvalóikat katolikus hitre térítik.¹⁷⁴

A lengyel csapatok nagy dúlás és fosztogatás közepette ürítették ki a kezükön lévő porosz várakat és városokat. Strasburgban például még a templomot is kirabolták. A Német Lovagrend részletes összeírást készített a lengyelek által okozott károkról. Strasburg város kárértéke például 20 000 porosz márkát tett ki.¹⁷⁵ Máshol, mint például Thorn városában, a rövid lengyel fennhatóság idején olyan személyek kerültek a városi tanácsba,

¹⁶⁷ *Krollmann* 1932. 93–94. o.

¹⁶⁸ *Spuler* 1940. 318. o.

¹⁶⁹ *Vásáry* 1986. 148. o.

¹⁷⁰ *Staatsverträge* I. Nr. 83.

¹⁷¹ *Lites* II. Nr. 18.

¹⁷² *Staatsverträge* I. Nr. 84.

¹⁷³ *A. Szweda*: Po „wielkiej wojnie”. Zjazdy polsko-krzyżackie w 1411 roku. In: Kancelaria Krzyżacka i polska kancelaria królewska w XV wieku. Red.: *J. Trupinda*. Malmö, 2006. 267–298. o.

¹⁷⁴ *Staatsverträge* I. Nr. 84.

¹⁷⁵ *Plehn* 1990. 76–77. o.

akik egyértelműen szemben álltak a Német Lovagrenddel. A békekötést követően Heinrich von Plauen – figyelmen kívül hagyva a városi autonómiát és kiváltságot – azonnal eltávolította azt a hét embert a tanácsból, akik a lengyel uralom fő szószólói voltak.¹⁷⁶

Az 1411. évi (első) thorni béke a kezdetektől magában hordozta a konfliktus kiújulásának, egy új háborúnak a lehetőségét. A hadisarcként fizetendő 100 000 Schock cseh garas közel a kétszerese volt a lovagrendi állam háború előtti éves bevételének (közel 141 000 porosz márkának, azaz kb. 22 mázsa ezüstnek felelt meg). Mivel Poroszország a háborúban komoly pusztítást szenvedett, már a béke aláírásakor számolni lehetett azzal, hogy a Német Lovagrend nem lesz képes egy éven belül ezt a hatalmas összeget kifizetni.¹⁷⁷ A marienburgi komtúrság éves bevételei például 1398–1410 között általában 8100–8700 márka körül voltak, 1411-ben azonban alig haladták meg a 2000 márkát, azaz a háború 75%-os bevételkiesést okozott.¹⁷⁸ Az osterodei komtúrság területén összesen 348–348 márkát tett ki a háború okozta kár mértéke.¹⁷⁹ A 100–000 Schock cseh garas összegű fizetési kötelezettség a következő évekre a Német Lovagrend egész pénzügypolitikáját meghatározta: a lengyel követelések miatt a gazdasági szempontok a politikai szempontok alá rendelődtek. Így például Jagelló nem akarta elfogadni azt, hogy a lovagrend porosz pénzérmékben fizessen, hanem veretlen, tiszta ezüstben vagy cseh pénzérmékben követelte a hadisarcot.¹⁸⁰ Három héttel a békekötés után, 1411. február 22-én Osterodében a nagymester összehívta a porosz rendek képviselőit, hogy a Lengyelországnak fizetendő összeg előteremtéséről tárgyaljanak. A rendek kölcsön felvételét javasolták, Heinrich von Plauen azonban általános vagyondó bevezetését határozta el: minden márka érték után 3 Vierchent, azaz 1,6%-os adót kellett fizetni. Ezzel együtt a porosz Schillingek pénzlábát is lecsökkentették 0,68 grammnyi ezüsttartalomra.¹⁸¹ A pénzláb leszállításának minden bizonnyal nagy szerepe volt abban, hogy 1413 januárjában a lovagok a hadisarc egészét kifizették Jagelló királynak.¹⁸² Egy újabb konfliktus megelőzéséhez azonban ez kevésnek bizonyult, hiszen a lengyelek sem akarták megtartani a békét. A pogány és ortodox alattvalók katolikus hitre történő áttérésének szerződésbe foglalt kötelezettsége litván belpolitikai okokból vállalhatatlan volt. Az 1409–1411. évi háborúhoz vezető korábbi fő lengyel politikai cél, ti. hogy Pommerellen és Neumark kerüljön vissza a lengyel koronához, nem járt sikerrel. De a Krakó és Thorn közötti kereskedelmi háborút sem sikerült lezárni, így ezek az ügyek a kezdetektől kérdésessé tették a thorni béke tartósságát. A Német Lovagrend és Litvánia viszonya sem rendeződött, hiszen Samogitia csak a lengyel és litván fejedelmek életére került vissza Litvániához, utána a lovagok joggal támaszthattak rá újra igényt. Az 1411. évi békeszerződés lényegében konzerválta a korábbi konfliktusokat, s nem tartós békét teremtett, hanem új háborút hordozott magában, ami alig két évvel később, 1413. szeptemberében be is következett.¹⁸³

¹⁷⁶ Czacharowski 1980. 352. o.

¹⁷⁷ Volckart 1952. 67–68. o.

¹⁷⁸ Das Marienburger Konventsbuch der Jahre 1399–1412. Hrsg. von: W. Ziesemer. Danzig, 1913. 8–9. o.

¹⁷⁹ Kinya Abe: Die Komturei Osterode des Deutschen Ordens in Preussen 1341–1525. Köln–Berlin, 1972. 90. o.

¹⁸⁰ CEV Nr. 467., 509.

¹⁸¹ Volckart 1952. 69–70. o.

¹⁸² ASP I. Nr. 171.

¹⁸³ Krollmann 1932. 95., 113. o.; Militzer 2005. 146. o.; Boockmann 1975. 102–103. o.; W. Nöbel: Michael Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414–1422. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 5.) Bad Godesberg, 1969. 79–80. o.

László Pószán

THE 'GREAT WAR' BETWEEN THE TEUTONIC ORDER
AND THE POLISH-LITHUANIAN STATE (1409-1411)

Summary

The study enumerates the causes leading to the outbreak of the so-called 'Great War' (1409-1411) between the Teutonic Order and the Polish-Lithuanian State, and presents the military events of the conflict that lasted for almost two years. Prussian-Polish and Prussian-Lithuanian relations are discussed separately when talking about the causes leading to the war. Although peace had been ruling between the Order and Poland since the 1343 Treaty of Kalisz, their relationship was burdened by a number of problems: territorial debates (over the status of Dobrin province, over the Mazovian-Prussian border), the idea of Poland's dismembering in 1392, clashes of commercial interests. The relationship of the Order and Lithuania was characterised by constant wars. The knights, aiming to conquer Samogitia, a Lithuanian territory between the Order's Prussian and Livonian lands, launched 300 attacks against Lithuania between 1305 and 1409. Lithuania responded with about the same number of counter-attacks. The Teutonic Order took every effort after 1386 to disintegrate the Polish-Lithuanian Union, and tried to make use of the conflicts of power within the Lithuanian ruling family.

The Samogitian uprising that started against the Order at the end of May, 1409 widened two months later to a great war between Prussia and the Polish-Lithuanian State. The Order's troops attacked first and made a raid into Poland. No sides were yet prepared for war and both needed time to recruit mercenaries, thus an armistice was signed as early as October. In summer 1410 the Polish-Lithuanian army launched the attack. On July 15 they won a great victory at Tannenberg (Grünwald) but were unable to occupy the knights' headquarter Marienburg in a two-month siege. At the end of September 1410 Jagiello's army withdrew from Prussia. The Order's mercenary army, recruited in Germany, made a raid into Poland a month later. Lithuanian prince Vytautas (Witold) did not want his cousin Jagiello to gain excess power by defeating the Teutonic Order, and his attention was at the same time focused on the possibility of eastward conquest, thus he did not support further warfare against the knights. Both Prussia and Poland was weighed down by the financing of the huge mercenary armies, and eventually the sides concluded peace on February 1, 1411 in Thorn (Torun). This treaty however did not settle any of the debated questions, bearing thus the threat of a new war, which in fact broke out about two years later in September 1413.

László Pószán

LA «GRANDE GUERRE» ENTRE L'ORDRE DES CHEVALIERS TEUTONIQUES
ET L'ÉTAT POLONO-LITUANIEN (1409-1411)

Résumé

L'étude examine les raisons du déclenchement de la «grande guerre» 1409-1411) entre l'Ordre des chevaliers teutoniques et l'État polono-lituanien et présente les événements militaires de ce conflit qui a duré près de 2 ans. Parmi les raisons qui ont conduit à la guerre, l'étude traite séparément l'évolution des relations polono-prussiennes et lituano-prussiennes. Certes, la paix régnait entre l'Ordre des chevaliers et la Pologne depuis le traité de Kalisch de 1343, mais de nombreux problèmes persistèrent : contestations territoriales (sur l'appartenance de la région de Dobrin et de la frontière masovo-prussienne), idée de diviser la Pologne en 1392, intérêts commerciaux opposés. Les relations entre l'Ordre des chevaliers et la Lituanie furent caractérisées

par des guerres permanentes. Entre 1305 et 1409, les chevaliers lancèrent exactement 300 offensives contre la Lituanie pour occuper la Samogitie, une région lituanienne située entre leurs territoires de Prusse et de Livonie et les contre-offensives lituanienues ne furent pas beaucoup moins nombreuses non plus. Après 1386, l'Ordre des chevaliers teutoniques s'efforça de dés-agrégier l'union polono-lituanienne en cherchant à profiter des conflits de pouvoir au sein de la dynastie lituanienne.

L'insurrection éclatée en Samogitie à la fin mai 1409 contre l'Ordre des chevaliers devint en 2 mois une grande guerre entre la Prusse et l'État polono-lituanien. La première offensive fut lancée par les troupes de l'Ordre des chevaliers qui pénétrèrent en Pologne. Puisque les adversaires n'étaient pas encore préparés à la guerre et ils avaient besoin du temps pour recruter des mercenaires, ils conclurent un armistice en octobre. En été 1410, l'armée polono-lituanienne lança une offensive et le 15 juillet, elle remporta une victoire importante à Tannenberg (Grünwald). Néanmoins, malgré le siège qui dura 2 mois, elle ne réussit pas à prendre Marienburg, le centre de l'Ordre des chevaliers. A la fin septembre 1410, l'armée de Jagellon se retira de Prusse. Les troupes de mercenaires de l'Ordre qui furent recrutées en Allemagne pénétrèrent un mois plus tard en Pologne. Le prince lituanien Vytautas (Witold) ne fut pas favorable à la poursuite de la guerre, car il ne voulait pas que la victoire remportée sur l'Ordre des chevaliers teutoniques consolide la position de son cousin Jagellon d'une part et il se concentra sur la possibilité d'expansion vers l'Est d'autre part. Puisque le financement des grandes armées de mercenaires représenta une charge lourde tant pour la Prusse que pour la Pologne, les adversaires finirent par conclure la paix à Thorn (Torun) le 1er février 1411. Toutefois cette paix ne régla aucun litige, ce qui menaçait d'une nouvelle guerre qui éclata deux ans plus tard (en septembre 1413).

László Pószán

DER „GROÙE KRIEG“ ZWISCHEN DEM DEUTSCHRITTERORDEN UND DEM POLNISCH-LITAUISCHEN STAAT (1409–1411)

Resumee

Die Studie gibt einen Überblick über die Gründe, die zum Ausbruch des sogenannten „großen Krieges“ (1409–1411) zwischen dem Deutschritterorden und dem polnisch-litauischen Staat geführt haben und stellt die militärischen Ereignisse des beinahe zwei Jahre dauernden Konflikts vor. Bei den zum Krieg führenden Gründen werden der Verlauf des preußisch-polnischen und des preußisch-litauischen Verhältnisses gesondert behandelt. Zwar herrschte zwischen dem Ritterorden und Polen seit dem Vertrag von Kalisch im Jahre 1343 Frieden, aber ihre Beziehung war von zahlreichen Problemen belastet: territoriale Streitigkeiten (über die Zugehörigkeit des Landkreises Dobrin, die masowisch-preußische Grenze), Idee der Auflösung Polens im Jahre 1392 und Zusammenprall der Handelsinteressen. Das Verhältnis des Ritterordens und Litauens war durch ständige Kriege geprägt. Die Ritter wollten Žemaitien, das zwischen den preußischen und livländischen Landesteilen eingekeilte litauische Gebiet, erobern und leiteten zwischen 1305 und 1409 genau 300 Angriffe gegen Litauen ein, auf die die Litauer mit nahezu genauso vielen Gegenreaktionen antworteten. Nach 1386 war der Deutschritterorden um die Auflösung der polnisch-litauischen Union bemüht und versuchte, die Machtgegensätze innerhalb der litauischen Herrscherfamilie zu nutzen.

Der Ende Mai 1409 gegen den Deutschen Orden ausgebrochene Aufstand von Žemaitien erweiterte sich zwei Monate später bereits zu einem großen Krieg zwischen Preußen und dem polnisch-litauischen Staat. Der Angriff ging von den Truppen des Ritterordens aus, die nach Polen eindringen. Da keine der Parteien auf den Krieg vorbereitet war und Zeit zur Rekrutierung von Soldaten benötigte, wurde im Oktober bereits ein Waffenstillstand vereinbart. Im Sommer 1410 wurde ein Angriff von der polnisch-litauischen Armee eingeleitet, die am 15. Juli bei Tannenberg (Grünwald) einen großen Sieg erringen konnte, jedoch Marienburg, den Sitz des Ritterordens,

auch nach einer zweimonatigen Belagerung nicht erobern konnte. Ende September 1410 zog sich das Heer Jogailas aus Preußen zurück. Das in Deutschland rekrutierte Söldnerheer des Ordens fiel einen Monat später in Polen ein. Der litauische Großfürst Vytautas (Witold) wollte nicht, dass sein Cousin Jogaila mit dem Sieg über den Deutschritterorden allzu viel Macht gewinnt. Zudem richtete sich seine Aufmerksamkeit auf die Möglichkeit der Eroberung in Richtung der Ostgebiete, sodass er den weiteren Krieg mit den Rittern nicht weiter unterstützte. Die Finanzierung der großen Söldnerheere bedeutete in Preußen und Polen gleichermaßen eine schwere Last, sodass die Parteien am 01. Februar 1411 in Toruń (Thorn) Frieden schlossen. Dieser Frieden regelte jedoch keine einzige Streitfrage, sodass er die Gefahr eines weiteren Krieges in sich barg, der kaum zwei Jahre später (im September 1413) auch eintrat.

Ласло Пошан

„ВЕЛИКАЯ ВОЙНА“ МЕЖДУ ГЕРМАНСКИМ ОРДЕНОМ РЫЦАРЕЙ И ПОЛЬСКО-ЛИТОВСКИМ ГОСУДАРСТВОМ (1409–1411)

Резюме

В статье рассматриваются причины, приведшие к развязыванию так называемой „великой войны“ (1409–1411) между Германским Орденом Рыцарей и Польско–Литовским государством и показываются военные события этого конфликта, длившегося два года. Рассматривая причины, приведшие к войне, исследователь по отдельности анализирует складывание прусско–польских и прусско–финляндских отношений. Правда со времени заключения калисского договора в 1343 году между Рыцарским орденом и Польшей был мир, однако их отношения были обременены рядом проблем: территориальные споры (о том, куда принадлежала провинция Добрын, о границе между Мазовией и Пруссией, идея раздела Польши в 1392 году, а также столкновение торговых интересов. Отношения Рыцарского ордена и Литвы характеризовались постоянными войнами. Рыцари стремились захватить территорию, вклинившуюся между Пруссией и Ливонией – Самогитию, и в период 1305–1409 годов осуществили ровно 300 наступлений против Литвы, на что литовцы отвечали примерно таким же числом наступательных акций. После 1386 года Германский Рыцарский Орден работал над разрушением польско–литовского союза и стремился воспользоваться противоречиями на почве власти, имевшимися внутри правившей литовской фамилии.

В конце мая 1409 года против рыцарского ордена поднялось самогитское восстание, которое спустя два месяца переросло в большую войну между польским и литовским государствами. Наступление было начато войсками Рыцарского ордена, которые ворвались в Польшу. Поскольку ни одна из сторон не была готова к войне, и необходимо было время для вербовки наемников, противники уже в октябре заключили перемирие. Летом 1410 года польско–литовская армия начала наступление, 15 июля у Танненберга (Грюнвальд) была одержана крупная победа, но резиденцию Рыцарского ордена Мариенбург не смогли занять даже после 2-х месячной осады. В конце сентября 1410 года армия Ягелло отступила из Пруссии. Завербованная в Германии наемная армия Ордена спустя один месяц ворвалась в Польшу. Литовский князь Витаутас (Витольд) не хотел, чтобы с победой Германского Рыцарского Ордена слишком бы усилился Ягелло. Его внимание и далее было приковано к восточным территориям, которые можно было захватить, поэтому он не поддерживал дальнейшую войну с рыцарями. Финансирование крупных наемных армий являлось тяжелым бременем как в Пруссии, так и в Польше, таким образом в конце концов 1 февраля 1411 года в Торне (Торун) заключили мир. Однако этот мир не урегулировал ни одного спорного вопроса, поэтому он был и далее чреват опасностью новой войны, которая вновь началась спустя едва два года (сентябрь 1413 года).